

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий Інститут харчових технологій,
готельно-ресторанного та туристичного бізнесу

Денна форма навчання

Кафедра педагогіки та суспільних наук

Допускається до захисту

Завідувач кафедри _____ І. М. Петренко
(підпис, ім'я та прізвище)

« _____ » _____ 20.... р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на тему «ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

(за матеріалами _____)
(повна назва підприємства)

зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
освітня програма «Педагогіка вищої школи»
ступеня магістр

Виконавець роботи Задьор Антоніна Едуардівна

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник д.пед.н., доц. Кононець Наталія Василівна

_____
(підпис, дата)

Полтава 2020

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-4.03

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Затверджую

Завідувач кафедри

_____ І. М. Петренко

(підпис)

« ____ » _____ 20.. р.

**ЗАВДАННЯ ТА КАЛЕНДАРНИЙ ГРАФІК
ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ****на тему «ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННСВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ»***Здобувачем вищої освіти зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»**Освітня програма «Педагогіка вищої школи»**Прізвище, ім'я, по батькові Задьор Антоніна Едуардівна*

Затверджена наказом ректора № ____ від « ____ » _____ 20.. р.

Зміст роботи (визначається кожною кафедрою окремо)	Термін виконання	Термін фактичного виконання
1. Підбір і вивчення літературних джерел, вибір теми, її обґрунтування	до 17.10.2019 р.	
2. Складання і затвердження розгорнутого плану	до 14.11.2019 р.	
3. Написання теоретичного першого розділу	до 01.02.2020 р.	
4. Написання другого розділу	до 27.11.2020 р.	
5. Розробка та обґрунтування висновків та пропозицій	до 10.05.2020 р.	
6. Подання дипломної роботи для обговорення у ВНЗ, на матеріалах якого виконувалась дипломна робота	до 11.06.2020 р.	
7. Доопрацювання дипломної роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	до 01.09.2020 р.	
8. Оформлення роботи, та подання роботи науковому керівнику	до 01.10.2020 р.	
9. Подання дипломної роботи на кафедру	до 15.11.2020 р.	
10. Подання дипломної роботи для зовнішнього рецензування	до 01.12.2020 р.	

Дата видачі завдання « ____ » _____ 20.. р.

Здобувач вищої освіти _____

(підпис)

Науковий керівник _____ **д.пед.н., доц. Кононец Наталія Василівна**

(підпис)

Результати захисту дипломної роботиДипломна робота оцінена на _____
(балів, оцінка за національною шкалою, оцінка за ЄКТС)

Протокол засідання ЕК № ____ від « ____ » _____ 20...р.

Секретар ЕК _____ **Т. І. Тетко**
(підпис) (ім'я та прізвище)

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Оцінювання

дипломної роботи, виконаної здобувачем вищої освіти

Задьор Антоніна Едуардівна

(прізвище, ім'я, по-батькові)

зі спеціальності **011 «Освітні, педагогічні науки»**

ступеня **магістр**

на тему **ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-
МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

№ з/п	Показники оцінювання	Бали
1.	Зміст (до 60 балів)	
2.	Оформлення та організація виконання (до 10 балів)	
3.	Захист (до 30 балів)	
	Усього балів	
	Оцінка за національною шкалою	
	Оцінка за шкалою ЄКТС	

Підпис членів екзаменаційної комісії:

_____	_____
(підпис)	(ім'я, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ім'я, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ім'я, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ім'я, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ім'я, прізвище)

Протокол засідання ЕК № _____ від «_____» _____ 2020 р.

Секретар ЕК

_____

(підпис)

Тетко Т.І.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 84 позицій, із них 7 – іноземною (крім російської) мовою. Загальний обсяг роботи – 117 сторінок, основний зміст роботи викладено на 83 сторінках. Подано 11 рисунків, 1 таблиця, 2 додатки.

Ключові слова: професійно-мовленнєва комунікація, майбутній викладач, заклад вищої освіти, фахова підготовка, педагогічні засади, магістр, професійно-педагогічна діяльність.

Об'єктом дослідження є професійна підготовка студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Мета дослідження полягає у розробленні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Методи дослідження. Відповідно визначених завдань використано такі методи дослідження:

– теоретичних: аналіз педагогічної літератури для визначення поняттєво-категоріального апарату дипломної роботи; систематизація, узагальнення і порівняння проаналізованих теоретичних джерел із проблеми фахової підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти для визначення специфіки їхнього професійного розвитку; вивчення та порівняльний аналіз навчальних планів підготовки студентів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» за освітнім ступенем «магістр» з метою виявлення навчальних дисциплін, які сприяли б формуванню професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти; моделювання з метою

розроблення моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти;

– емпіричних: діагностичні – анкетування, інтерв'ювання, самооцінювання, експертне оцінювання, бесіди зі студентами та педагогами, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) для перевірки ефективності розробленої моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти;

– статистичних: методи описової статистики для кількісного та якісного аналізу і підтвердження вірогідності отриманих емпіричних даних.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вперше: розроблено модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, в якій виділено функціонально-цільовий, теоретико-методологічний, проектувально-організаційний, діагностико-результативний блоки; визначено поняття «мовленнєва компетентність студентів економічних спеціальностей»; «професійно-мовленнєва компетентність студентів економічних спеціальностей»; «модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти»; удосконалено: методику і зміст підготовки студентів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» в аспекті формування у них професійно-мовленнєвої компетентності; подальшого розвитку набули: теоретичні положення професійної підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти до формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у: розробленні методичного забезпечення інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом» для студентів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», методичних рекомендацій для викладачів ЗВО щодо підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти до формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів.

Матеріали роботи можуть бути використані у процесі професійної підготовки викладачів закладів вищої освіти та фахівців суміжних педагогічних спеціальностей, у системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

SUMMARY

PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF FORMATION OF PROFESSIONAL SPEECH COMPETENCE OF STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALTIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

This thesis consists of an introduction, two sections, conclusions to each section, general conclusions, a list of sources used, which contains 84 items, of which 7 - in a foreign (except Russian) language. The total volume of the work is 117 pages, the main content of the work is set out on 83 pages. There are 11 figures, 1 table, 2 appendices.

Key words: professional speech communication, future teacher, institution of higher education, professional training, pedagogical principles, master, professional and pedagogical activity.

The object of research is the professional training of students of economic specialties in higher education institutions.

The subject of the research is the model of formation of professional speech competence of students of economic specialties in higher education institutions.

The purpose of the study is to develop, theoretically substantiate and experimentally test the model of formation of professional speech competence of students of economic specialties in higher education institutions.

Research methods. Accordingly, the following research methods were used: theoretical: analysis of pedagogical literature to determine the conceptual and categorical apparatus of the thesis; systematization, generalization and comparison of the analyzed theoretical sources on the problem of professional training of future teachers of higher education institutions to determine the specifics of their professional development; study and comparative analysis of curricula for students majoring in 011 "Educational, pedagogical sciences" for the degree of "master" in order to identify disciplines that would contribute to the formation of professional speech competence

of students of economic specialties in higher education; modeling in order to develop a model for the formation of professional speech competence of students of economic specialties in higher education institutions; empirical: diagnostic - questionnaires, interviews, self-assessment, expert assessment, conversations with students and teachers, pedagogical experiment (ascertaining, formative, control) to test the effectiveness of the developed model of professional speech competence of students of economic specialties in higher education; statistical: methods of descriptive statistics for quantitative and qualitative analysis and confirmation of the reliability of the obtained empirical data.

The scientific novelty and theoretical significance of the obtained results is that for the first time: a model model of formation of professional-speech competence of students of economic specialties in higher education institutions was developed, in which functional-target, theoretical-methodological, design-organizational, diagnostic-effective blocks are distinguished; the concept of "speech competence of students of economic specialties" is defined; "Professional speech competence of students of economic specialties"; "Model of formation of professional and speech competence of students of economic specialties in higher education institutions"; improved: methods and content of training students majoring in 011 "Educational, pedagogical sciences" in terms of the formation of their professional speech competence; further development of: theoretical provisions of professional training of future teachers of higher education institutions for the formation of professional speech competence of students of economic specialties in higher education institutions.

The practical significance of the results of the study is: development of methodological support for integration practice-oriented special course "Modern Ukrainian language with a workshop" for students majoring in 011 "Educational, pedagogical sciences", guidelines for teachers of free economic education to prepare future teachers for higher education. speech competence of students.

The materials of the work can be used in the process of professional training of teachers of higher education institutions and specialists of related pedagogical specialties, in the system of postgraduate education of pedagogical workers.

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО- МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	13
1.1. Аналіз базових понять формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти	13
1.2. Методологічні засади формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей	28
1.3. Досвід формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти	40
Висновок до розділу 1	49
РОЗДІЛ 2 МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	51
2.1. Гіпотетична модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти	51
2.2. Реалізація запропонованої моделі формування професійно- мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти	73
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи	76
Висновок до розділу 2	82
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	96

ВСТУП

Актуальність дослідження. В епоху активізації та становлення тісної фінансової взаємодії особливе місце відводиться розвитку вітчизняної економічної галузі, що зумовлює потребу внесення системних коректив у підготовку студентів економічних спеціальностей закладу вищої освіти. Соціальні виклики актуалізують проблему підвищення якості теоретичної підготовки та рівня практичних умінь фахівців економічного профілю.

Сьогодення вимагає поєднання в особі фахівця галузі й мовної особистості, відтак зміщення акцентів у мовленнєвій підготовці студентів економічних спеціальностей та занурення їх у професійний контекст. Орієнтування сучасної вищої освіти на всебічний мовленнєвий розвиток студентів, удосконалення їхніх мовленнєвих навичок і вмінь правильно й виразно передавати думки, зміцнення зв'язку змісту навчання студентів із їхньою майбутньою професійною діяльністю є запорукою розбудови й забезпечення ефективного освітнього процесу.

Навчання української мови за професійним спрямуванням студентів економічних спеціальностей в закладах вищої освіти здебільшого обмежується вдосконаленням правописних навичок, умінь складати ділові папери, поза увагою залишається формування професійно-мовленнєвої компетентності, важливими складниками якої є вміння сприймати, продукувати висловлювання в професійних комунікативних ситуаціях, використовувати фахову термінологію, виступати публічно.

Отже, актуальність цієї проблеми, недостатній рівень її методичної розробленості, спричинили вибір теми дослідження: **«Педагогічні засади формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти».**

Мета дослідження полягає у розробленні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Відповідно до мети дослідження визначено його основні **завдання:**

1. Здійснити аналіз базових понять процесу формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

2. Дослідити методологічні засади формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

3. Вивчити досвід формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

4. Розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

У роботі використано комплекс взаємодоповнюючих **методів дослідження:**

– *теоретичних*: аналіз педагогічної літератури для визначення поняттєво-категоріального апарату дипломної роботи; систематизація, узагальнення і порівняння проаналізованих теоретичних джерел із проблеми фахової підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти для визначення специфіки їхнього професійного розвитку; вивчення та порівняльний аналіз навчальних планів підготовки студентів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» за освітнім ступенем «магістр» з метою виявлення навчальних дисциплін, які сприяли б формуванню професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти; моделювання з метою розроблення моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти;

– *емпіричних*: діагностичні – анкетування, інтерв'ювання, самооцінювання, експертне оцінювання, бесіди зі студентами та педагогами, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) для перевірки ефективності розробленої моделі формування професійно-

мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти;

– *статистичних*: методи описової статистики для кількісного та якісного аналізу і підтвердження вірогідності отриманих емпіричних даних.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що *вперше*:

– розроблено модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, в якій виділено функціонально-цільовий, теоретико-методологічний, проєктувально-організаційний, діагностико-результативний блоки;

– визначено поняття «мовленнєва компетентність студентів економічних спеціальностей»; «професійно-мовленнєва компетентність студентів економічних спеціальностей»; «модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти»

удосконалено:

– методику і зміст підготовки студентів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» в аспекті формування у них професійно-мовленнєвої компетентності;

подальшого розвитку набули:

– теоретичні положення професійної підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти до формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у: розробленні методичного забезпечення інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом» для студентів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», методичних рекомендацій для викладачів ЗВО щодо підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти до формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів.

Матеріали роботи можуть бути використані у процесі професійної підготовки викладачів закладів вищої освіти та фахівців суміжних педагогічних спеціальностей, у системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України за темою дослідження.

Експериментальна база дослідження: Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися, обговорювалися й отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри педагогіки та суспільних наук Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», на науково-практичних конференціях у Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 84 позицій, із них 7 – іноземною (крім російської) мовою. Загальний обсяг роботи – 117 сторінок, основний зміст роботи викладено на 83 сторінках. Подано 11 рисунків, 1 таблиця, 2 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Аналіз базових понять формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти

Відповідно до реалій сьогодення спостерігаємо на ринку праці галузі економіки загострення конкурентної боротьби за робочі місця, що провокує зростання вимоги до персоналу зі сторони роботодавця. Тому перед закладами вищої освіти постає завдання забезпечити підготовку висококваліфікованих фахівців, зокрема економічного профілю, здатних адаптуватись до соціально-економічних перетворень.

Зважаючи на це актуальною є думка Л. Соловей, яка зазначає, що сучасне суспільство потребує фахівця здатного самостійно і творчо вирішувати складні професійні завдання, усвідомлювати особистісну і громадську значущість своєї професійної діяльності, відповідальність за її результати, сприймати інформацію і творити зміни, бути готовим до інноваційної діяльності й до соціально вмотивованого трансформування набутих знань у систему інноваційних технологій; відчувати потребу в постійній самоосвіті і володіти навичками самостійного здобуття знань, підвищення кваліфікації (Соловей, 2014).

Успішна реалізація цього завдання можлива лише за умови кардинального переосмислення мети професійної підготовки у закладі вищої освіти, який готує майбутніх фахівців економічного профілю. Освітній процес повинен мати комплексний характер формування базових і професійно-орієнтованих компетентностей випускників, а не розрізнений набір знань, навичок і умінь. Саме тому структура професіограми майбутнього економіста має лінійний

характер та містить у собі сукупність пізнавальних, функціональних, діяльнісних та особистісних компонентів.

Рис. 1.1. Структура професіограми майбутнього економіста

Згідно до Закону «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти, Державного стандарту вищої освіти, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, концепцій мовної освіти провідним завданням у підготовці конкурентного фахівця будь-якої галузі є формування мовної особистості. Досліджуючи специфіку мовної підготовки майбутнього фахівця економічного профілю зазначимо, що даний процес передбачає високий рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності, що підвищує його конкурентоспроможність, мобільність на ринку праці та здатність налагоджувати ділові контакти з партнерами (Ганніченко, 2009).

Точкою зрушення в актуалізації питанні професійно-мовленнєвої компетентності у нашій країні було єднання України до Болонського процесу. Відповідно до концепції цієї доктрини сучасні педагоги відмічають перспективним інструментом його реалізації впровадження понять «компетентність» та «компетенція» (Мірошнікова, 2008).

Однодумцями до цієї позиції також є такі науковці, як Н. Бондаренко, Л. Мацько, В. Сеніна, які пропонують опиратися в процесі формування

мовленнєвих навиків на засади комунікативного підходу. Питанням дослідження мовленнєвих компетенцій, забезпечення високого рівня знання мови, формування культури мови особистості переймаються Н. Бабич, О. Біляєв, С. Ніколаєва, Л. Паламар, В. Плахотник, Г. Сагач, Д. Ушаков, однак воно залишається вивченим не в повній мірі.

Вперше орієнтацію на компетентнісну освіту (Competence-based education – CBE) було запропоновано у 1965 році М. Хомським, науковцем Масачусетського університету. М. Хомським. Надалі науковцями різних країн було обґрунтовано доцільність впровадження у професійну освіту нових освітніх конструкторів – компетентностей, компетенцій та ключових кваліфікацій (Кристопчук, 2011). В процес досліджень було визначено компетентнісний підхід, як концептуальну основу оновлення змісту освіти з метою забезпечення ефективного формування системи цінностей і особистісних якостей, знань, навичок, здібностей і можливостей, які є запорукою готовності фахівця до високопродуктивного виконання своїх професійних обов'язків та самореалізації в суспільстві.

Дослідження наукових джерел за темою компетентнісного підходу в освіті виявило, що спочатку термін «компетентність» стосувався сфери бізнесу, однак згодом почав стрімко застосовуватися для визначення особистісних властивостей та якостей індивіда, його здатності виконувати свої обов'язки на високому професійному рівні.

На переконання значного числа науковців, саме компетентнісний підхід започаткував загальноосвітню тенденцію оновлення освітнього простору, який направлений на задоволення стратегічних цілей сучасного суспільства.

Актуальною є позиція Т. Бутенко щодо визначення мети компетентнісного підходу у підготовці кваліфікованих конкурентоспроможних фахівців, які не лише володіють власною професією, але й обов'язково орієнтуються в суміжних галузях та готові до професійного зростання та підвищення професійної мобільності, що відповідає стратегічним завданням розвитку сучасного суспільства (Бутенко, 2010).

Так, ключовим для нашого дослідження вважатимемо положення про те, що в процесі реалізації компетентнісного підходу набуваються знання, формуються вміння та навички, спрямовані на вдосконалення ключових (базових), загальногалузевих і предметних компетентностей особистості

У Болонській декларації про Європейський простір вищої освіти термін «компетентність» тлумачиться, як такий, що визначає основні цілі вищої освіти та наголошує на необхідності заміни академічних норм комплексною оцінкою професійної та соціальної підготовленості випускників вищих навчальних закладів. Це сприяє трансформації системи вищої освіти в напрямку більшої адаптації до ринку праці в довгостроковій перспективі, а також до отримання освіти впродовж життя (Юлріч, 1979).

Аналіз теоретичних джерел з проблеми запровадження компетентнісного підходу в освіті засвідчує, що вітчизняні і зарубіжні дослідники найчастіше застосовують два терміни: «компетентність» і «компетенція», які часто використовуються як синоніми та перекривають семантичне поле один одного. Спектр більшості думок і позицій з цього питання згрупував у своєму дослідженні В. Луговий, який виокремив чотири групи підходів до визначення зазначених понять.

1. Компетентність – загальна якість особистості, яка описана сукупністю окремо визначених компетенцій, що в комплексі складають єдину характеристику.

2. Компетентність – інтегральна характеристика особи, яка розкладається на взаємопов'язані компетентності, тоді як поняття «компетенція» характеризується в межах юридичного поля для надання певних повноважень особі, з метою виконання нею певних професійних функцій.

3. Компетентність та компетенція розрізняють за групами особистісних якостей, тобто, цільовими критеріями «має знати» та «має робити».

4. Компетенція та компетентність є тотожними термінами і несуть однакове змістове наповнення (Луговий, 2009).

Зосередимо наші дослідження на трактуванні поняття терміну «компетентність», яке за своєю суттю в більшій мірі відповідає предмету дослідження.

У великому тлумачному словнику української мови термін «компетентність» детермінується як поінформованість, обізнаність, авторитетність, здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання (Бусел, 2009). У законі «Про вищу освіту» цей термін тлумачиться як «динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» (Закон України «Про вищу освіту», 2017).

Розглянемо основні підходи до визначення поняття *компетентності*. Так, можна характеризує її як таку, що позначає систему, яка еволюціонує з часом та пристосовується до нових вимог. Підтвердженням цьому є дослідження О. Краєвської, яка зазначає, що компетентність – це інтегральна характеристика особистості, що передбачає теоретичну, практичну та психологічну підготовленість фахівця, здатність ефективно комбінувати знання, уміння та особисті якості у професійній діяльності, що забезпечить високий рівень здійснення нею своїх посадових повноважень (Краєвська, 2015),

Враховуючи сучасні тенденції стрімкого розвитку усіх без винятку сфер життєдіяльності та нові вимоги до знань та умінь фахівця, виникає потреба змін сучасного зразка його підготовки. Адаптованим до вимог сьогодення вважаємо трактування компетентності М. Холодною, яка вказує на її особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяють приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. Авторка визначає перелік вимог, яким повинні відповідати знання сучасного фахівця: різноманітність; структурованість; гнучкість; оперативність і доступність; транситуативність; категоріальність; процедурність та конструктивність; рефлексія (Холодная, 2002).

В листі МОНУ № 1/9-484 «Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти» компетентність розглядається, як інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника закладу вищої освіти для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних галузях, який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності.

Саме компетентність І. Зарубінська вважає «об'єктом формування й оцінювання» у національній системі освіти. Вона розглядає компетентність як «актуальну особистісну характеристику, яка ґрунтується на особистісних цінностях та ставленнях людини, її знаннях і вміннях, є інтелектуальною та особистісно зумовленою соціально-професійною характеристикою людини, яка виявляється в діяльності» (Заячківська, П'ятакова, 2003).

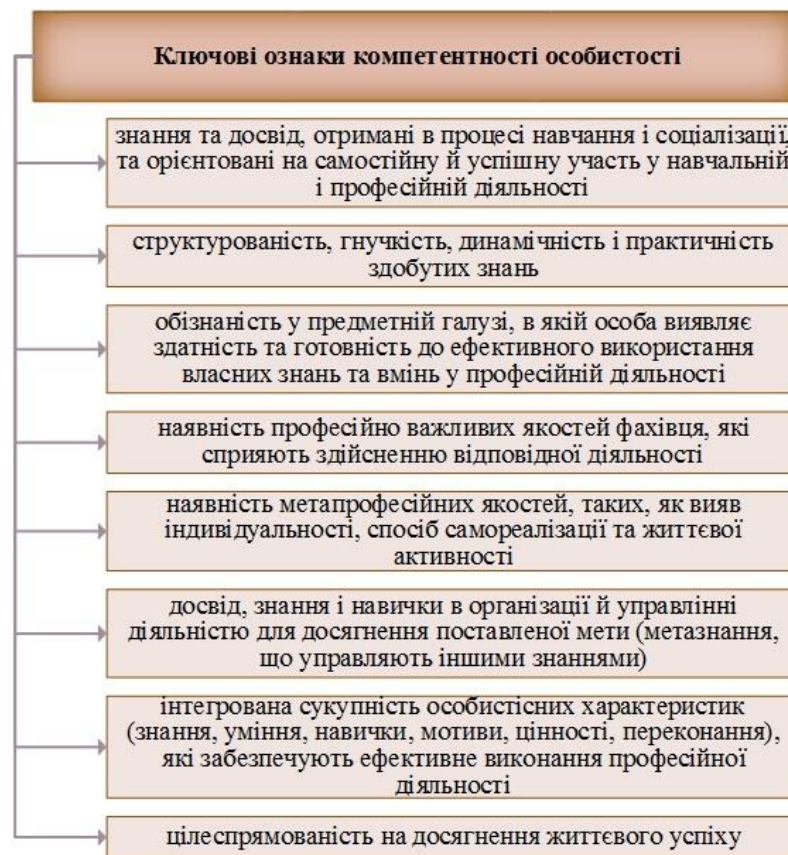

Рис. 1.2. Ключові ознаки компетентності особистості

Л. Лєпіхова суть поняття «компетентність» ототожнює з терміном «професіоналізм» і трактує їх як досягнення вершин досконалості у визначеному полі професійної діяльності, набутий досвід у виявленні природного розуму, інтуїції та спостережливості. Авторка зазначає, що *компетентність* не буває вродженою, а характеризується через спеціально набуті знання у поєднанні з певними особистісними здібностями, життєвим досвідом і вмінням ефективно застосовувати їх у своїй діяльності (Лєпіхова, 2000).

Отже, здійснений аналіз поняття *компетентність* дозволив виділити ключові ознаки оволодіння нею (рис. 1.2).

Здійснивши аналіз поняття «компетентність» у його сучасному розумінні, у подальшому дослідженні визначимо його як *інтегровану сукупність характеристик особистості, яка є динамічною комбінацією знань, умінь, цінностей та особистісних якостей, що дозволяють кваліфіковано здійснювати відповідну діяльність, є засобом її життєвої активності і самореалізації*.

На думку О. Пометун, система компетентностей в освіті складається з таких груп: *ключові* – тобто міжпредметні компетентності, які визначають здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні види діяльності з метою ефективного розв’язання відповідних проблем; *загальногалузеві* – їх набуває студент упродовж засвоєння змісту певної освітньої галузі впродовж навчання у закладі вищої освіти; *предметні* компетентності – їх набуває студент, вивчаючи конкретні предмети на всіх курсах навчання (Пометун, 2004).

Означені групи є ключовими у формуванні як загальних, так і професійних компетентностей особистості, що уможливають досягнення успішної самоактуалізації особистості у сфері суспільного життя та професійної діяльності.

Теоретичний аналіз процесу формування компетентності особистості не в повній мірі розкриває суть поняття «професійна компетентність», що вказує на потребу уточнення і деталізації цієї дефініції.

Отже, даний термін зустрічається у працях науковців Ю. К. Бабанського. С. П. Баранова, В. О. Сластьоніна починаючи з 80-тих роки минулого століття і

визначався як складова професіоналізму. Базою визначення даного поняття був зміст термін «компетентність», що вказує характер поведінки особистості, як такої що опонувала особливості роботи в певній професійній галузі.

З позицій Т. Браже та Н. Запрудський, які є прихильниками системного підходу, професійна компетентність розглядається як закономірна система, яка об'єднує комплекс знань, умінь та навички, що є визначальними якостями у характеристиці професійних здобутків особистості (Чаплак, 2010).

У науковій літературі наведено різноманітні підходи до структуризації професійної компетентності фахівця. Так, у загальній структурі професійної компетентності найчастіше виокремлюють комунікативну, психологічну, соціальну, технологічну і мовну складові (Горкуненко, 2010). Автори ще одного підходу стверджують, що структурними компонентами професійної компетентності фахівця є три сфери: мотиваційна, предметно-практична (операційно-технологічна), саморегуляції (Горобець, 2007).

За думкою, А. В. Хуторського, професійна компетентність становить сукупність ключових, базових та спеціальних компетентностей, які є ієрархічними рівнями-щаблями і виявляються в усіх компонентах структури професійної компетентності фахівця: професійно-діяльнісному, комунікативному й особистісному (Хуторський, 2003).

На думку, П. Горкуненко, складовими професійної компетентності майбутнього економіста є: фундаментальні знання наукової дисципліни з урахуванням сучасних підходів до її вивчення, тенденцій, наукових досліджень, розробок найактуальніших проблем; знання методології наукового пошуку; мовна та іншомовна компетенції, що містять уміння довести свої думки стосовно визначеної проблеми не лише рідною, але й іноземною мовами; інформаційно-комп'ютерна компетенція, яка містить уміння знати і використовувати інформаційні джерела та комп'ютерну техніку на рівні користувача, а також навички аналізу, відбору і вмілого використання отриманої інформації; соціологічна компетенція; правова компетенція; професійний ріст, постійне підвищення професійної компетентності (Горкуненко, 2010).

Описані вище компетентності у багатьох своїх проявах (неопосередковано та опосередковано) мають в основі саме комунікативну (мовленнєву) компетентність, як таку, що визначає стратегії та результат навчання, лежить в основі міжособистісної взаємодії, є ефективним інструментом особистісного та професійного розвитку. Інструментальні компетентності, які виражаються у здатності до аналізу та синтезу, здатності здійснювати якісну писемну і усну комунікацію рідною мовою, знання іноземної мови, – є результатом сформованості комунікативної (мовленнєвої) компетентності. Міжособистісні компетентності, які передбачають здатність здійснювати спільну діяльність, працювати в команді, спілкуватися з фахівцями з інших галузей, здатність працювати в міжнародному середовищі, сприймати міжкультурні відмінності, етичні норми та цінності, – свідчать про сформованість діяльнісного та соціокультурного аспектів мовленнєвої компетентності. Ефективне формування системних компетентностей, як таких, що дозволяють застосування системного підходу до формування компетентностей та розробки власних навчальних стратегій, – є результатом самостійності, ініціативності й творчості та є неможливим без сформованості мовленнєвих компетентностей.

Рекомендації з мовної освіти визначають два види компетенцій: *загальні* (знання про світ, національну та загальнолюдську культуру, індивідуальний життєвий досвід); *комунікативні (мовні)*, що складаються з трьох компонентів – вербально-семантичного, лінгвокогнітивного і мотиваційно-прагматичного (Куварова, 2006). Вербально-семантичний рівень – це володіння різними мовними нормами, лінгвокогнітивний рівень репрезентує індивідуальну мовну картину світу, вихід на мотиваційно-прагматичний рівень забезпечує вільне володіння мовою у будь-якій комунікативній ситуації. Перший рівень вважається нульовим: він є базою, на якій відбувається формування мовленнєвої особистості, проте не забезпечується повноцінний прояв індивідуального досвіду у слові.

Пропонуються й інші підходи до мовної характеристики особистості. Чотири типи компетенції виділяє С. Караванський: мовна, мовленнєва, соціокультурна й функціонально-комунікативна. *Мовна* компетенція включає

знання орфоепічних, орфографічних, лексичних, словотворчих, граматичних та стилістичних норм; *мовленнєва* компетенція реалізується під час аудіювання, говоріння, читання, письма. *Соціокультурна* компетенція передбачає знання з національної культури, історії, економіки і т. д. Найвагомішою, за визначенням дослідника, є *функціонально-комунікативна* компетенція – вміння послуговуватися мовними засобами для створення текстів різної стильової приналежності. Проаналізувавши дослідження з сучасної лінгводидактики, А. Нікітіна розробила модель мовної особистості, у якій відрізняються мовна, мовленнєва, предметна, прагматична й комунікативна компетенції (Омельчук, 2006).

Фахову компетентність спеціаліста становить обізнаність у предметній галузі, сформованість інтелектуальних операцій і мовно-мовленнєва діяльність, яка є основою комунікативної компетентності.

Мовну особистість психолінгвісти визначають як «людину, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, що обумовлюють створення та сприйняття нею текстів, які вирізняються мірою структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності» (Бальцевич, 2004). Така людина має володіти мовою на фонетико-фонологічному, семантичному (лексичному й граматичному) та структурно-синтаксичному рівнях. Оволодіння фонетичними, лексичними, граматичними знаннями й уміннями дають змогу мовцеві сприймати та продукувати різноманітні повідомлення (тексти, дискурси), тобто забезпечують формування мовленнєвої особистості.

Проте знання мови автоматично не забезпечує мовцеві можливість повноцінного спілкування. Мовна компетенція, як і сформована на її основі компетенція мовленнєва, мають стати підґрунтям, фундаментом формування іншої важливої компетенції – комунікативної. Опанування комунікативної компетенції створить з мовця ще й комунікативну особистість.

Механізм творення необхідної для повноцінного та ефективного спілкування комунікативної компетенції схематично можна показати так:

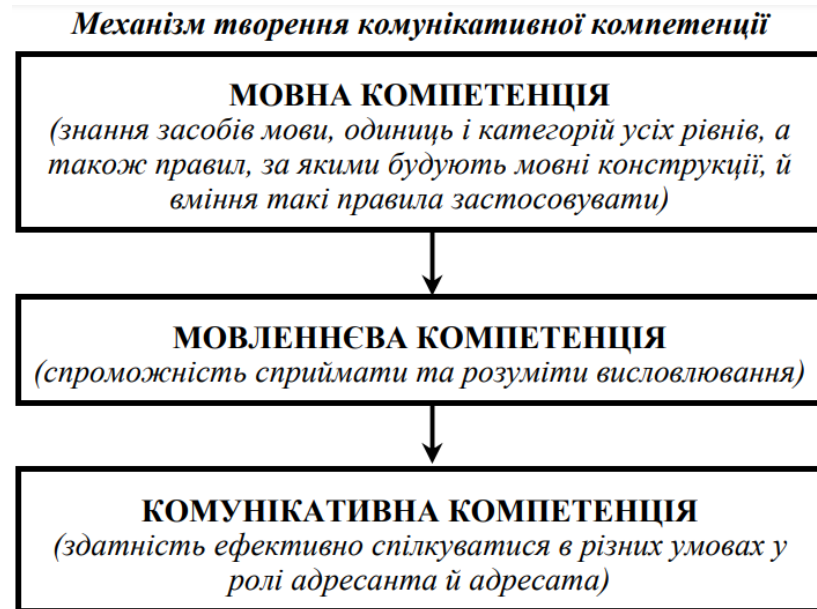

Рис. 1.3. Механізм формування комунікативної компетенції

У науковій літературі багато уваги приділяється провідним, так званим соціальним компетенціям молодшої людини. Викликають інтерес питання, пов'язані з мовною компетенцією.

Якщо розглядати мовну компетенцію як узагальнене поняття інтегрованої властивості особистості, то структура цієї компетенції включає три основні (специфічно предметні) блоки: власне мовні, мовленнєві і комунікативні компетенції. Зрозуміло, що в рамках рідномовної освіти студенти набувають ще соціокультурні та діяльнісні компетенції, які, по суті, пов'язані з особливостями не лише мовної освіти: на формування цих компетенцій спрямовуються й інші дисципліни.

Мовна компетенція як система знань з граматики, фонетики, лексики, стилістики тієї мови, що вивчається, не повинна розглядатися окремо від мовленнєвої, а слугувати її теоретичною основою шляхом аналізу і синтезу текстів (Львов, 2000).

До мовних компетенцій відносяться:

– знання базових мовознавчих понять, основних відомостей з різних розділів мовознавства, передбачених програмою з української мови за професійним спрямуванням;

– базові лексичні, граматичні, стилістичні, орфоепічні, правописні вміння;

- внутрішня потреба вивчати українську мову (як рідну, державну);
- розуміння зображувально-виражальних можливостей рідної (української) мови;
- уміння внутрішньо проникати в смисл дидактичного тексту;
- уміння здійснювати різні види мовного розбору;
- лінгвосоціокультурні компетенції (інтеграція знань лінгвістичної і соціокультурної змістової лінії курсу української мови, серед них знання правил мовленнєвого етикету українців, виразів народної мудрості);
  - досвід самостійної предметної діяльності – навчально-пізнавальної, аналітичної, синтетичної та ін.

Отже, мовну компетенцію можна розглядати, як загальне комплексне поняття, що свідчить про рівень навчальних досягнень з мови та мовленнєвого розвитку студента; у вузькому тлумаченні, як одну з її складових (різновид навчально-предметної компетенції з ділової мови), тобто власне мовну, пов'язану із засвоєнням лінгвістичної змістової лінії курсу української мови за професійним спрямуванням.

Оволодіння мовою і мовленням – необхідна умова формування соціально активної особистості. Мовлення є не лише засобом спілкування, але й засобом мислення, носієм свідомості, пам'яті, інформації, засобом управління своєю поведінкою. М. Пентилюк визначає мовленнєву компетенцію «як комплексне поняття, яке, спираючись на мовну компетенцію, охоплює систему мовленнєвих умінь (уміння вести діалог, сприймати, відтворювати і створювати усні й писемні монологічні й діалогічні висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів тощо), що необхідно людині для спілкування у різних ситуаціях» (Ізаренков, 1990).

До мовленнєвих компетенцій належать:

- знання базових мовленнєвознавчих понять;
- здатність адекватно сприймати, розуміти, оцінювати і відтворювати почуте чи прочитане;
- здатність до мовленнєвої творчості;

- здатність планувати, готувати майбутнє висловлювання в різних жанрах, виступати з повідомленням;
- здатність реалізовувати задум у процесі мовленнєвої діяльності;
- здатність до асоціативної мовленнєво-мислительної діяльності;
- уміння аудіювання, читання, говоріння, письма;
- гнучке вміння використовувати засоби рідної (української) мови залежно від типу, стилю мовлення;
- навички красномовства;
- уміння редагувати власне та чуже мовлення;
- здатність до контролю, самоконтролю результатів мовленнєвої діяльності.

Проблема професійно-мовленнєвої підготовки майбутнього спеціаліста включає в себе поняття мовленнєвої компетенції. Сьогодні вона є однією з провідних базисних характеристик особистості, одним із найважливіших виявів її цілісності й самодостатності. Від сформованих навичок мовленнєвої поведінки фахівця великою мірою залежить його зацікавленість до ефективного здійснення діяльності загалом.

Тому проблема мовленнєвого розвитку спеціаліста останнім часом стали предметом досліджень науковців. Окремі аспекти вивчення і шляхи формування мовлення розглядалися у працях А. Богуша, М. Львова, Д. Ізаренкова, М. Пентелюка та інших.

Спостерігаючи за навчальною діяльністю студентів економічних спеціальностей, допомагаючи їм у поступі до підвищення фахового рівня, хочеться відзначити, що їхнє мовлення, і комунікативні уміння зокрема, є далекими від вимоги часу і від того рівня, з яким молода особа повинна закінчувати вищий навчальний заклад. Ще багато студентів нехтують українською літературною мовою, віддаючи перевагу суржику, просторічній мові, легко переходять у спілкуванні на російську, на заняттях почувають себе невпевнено, часто довго шукають потрібне в конкретній комунікативній ситуації слово, бояться на занятті вступити в діалог з колегами, обмежуючись тільки доповненнями, звернутись до викладача із запитанням. Серйозними недоліками

мовленнєвої поведінки більшості студентів є невміння публічно виразно читати, декламувати, виголошувати зв'язний текст, спонтанно включатися у розмову і підтримувати її. Багато майбутніх фахівців і читають, і говорять монотонно, беземоційно, у їхньому мовленні спостерігаються слова-паразити. Особливо турбує убогість словника студентів-випускників. Названі мовленнєві недоліки, як правило, виявляються на фоні невисокого загального розвитку особи. Значну роль відіграє і психологічний аспект спілкування. Як часто трапляються випадки, коли студент, володіючи змістовою інформацією, боїться її публічно виголосити, відчуває страх, нерішучість, коли необхідно доповнити, виправити, внести корективи.

Саме тому так важливо молодим людям, навчаючись в університеті, готувати себе до роботи з учнями не тільки опановуючи цикл обов'язкових дисциплін, що становлять базову основу фахової підготовки, а й активно розвивати мовлення й мислення, формувати комунікативну компетенцію.

На основі мовної й мовленнєвої компетенції формується комунікативна. Під комунікативною компетенцією розуміється комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування (Богущ, Шиліна, 2003).

Комунікативна компетенція включають у себе:

уміння доцільно використовувати засоби рідної (української) мови в практиці живого спілкування;

уміння наводити переконливі аргументи в процесі розмови;

здатність орієнтуватися в ситуації спілкування, комунікативно виправдано добирати вербальні і невербальні засоби і способи для оформлення думок, почуттів у різних сферах спілкування;

уміння встановлювати і підтримувати контакт із співрозмовником, змінювати стратегію, мовленнєву поведінку залежно від комунікативної ситуації;

досвід особистої відповідальності за власну комунікативну поведінку, вимогливість до свого мовлення.

Комунікативна компетентність передбачає насамперед уміння людини спілкуватися з іншими людьми, використовувати відповідні засоби виразності та ініціативні прояви. Опорою в цих мовленнєвих діях стають формули мовленнєвого етикету, які є невід'ємним чинником комунікації. Тому формування комунікативних умінь насамперед починається засвоєння формул мовленнєвого етикету, призначених для обслуговування найрізноманітніших ситуацій: вітання, знайомства, вибачення, подяки, прохання, привернення уваги, згоди, відмови, заборони, побажання, телефонної розмови тощо. Проте знання мовленнєвих штампів для забезпечення комунікації в конкретній ситуації ще не свідчить про сформоване уміння.

На нашу думку, в економічному виші основну увагу доцільно приділяти формуванню професійно-мовленнєвої компетенції як базової, основної. Звісно, формування професійно-мовленнєвих компетенцій здійснюється на основі мовно-комунікативної та соціокультурної компетенцій. Враховуючи значення рідної мови в розвитку особистості студентів, формування лінгвістичної (мовної) компетенції є не тільки обов'язковою та необхідною умовою формування професійно-мовленнєвих компетенцій, а й засобом розширення лінгвістичної ерудиції, пізнання мови як суспільного явища.

Зіставлення різних поглядів науковців на мовну, мовленнєву та комунікативну компетенції дає нам можливість зробити висновок, що вони є системою внутрішніх ресурсів особистості, необхідних для ефективної комунікативної дії в міжособистісній взаємодії і застосування фахівцем отриманих знань для ефективного вирішення професійних завдань і потреб.

Дослідники однак не узгоджені у доцільності розмежування понять «комунікативна компетенція» та «мовленнєва компетенція». Мовленнєва компетенція передбачає володіння вміннями і навичками спілкування (комунікації) і наповнення мовленням. У той же час у мовленні прийнято виділяти комунікативну функцію, оскільки комунікативні якості мовця є визначальними у розвитку комунікативно-мовленнєвої сфери. Стає очевидним, що комунікативна компетенція первинна щодо мовленнєвої.

Аналіз спеціальної літератури дав змогу дійти висновку, що рівень сформованості мовленнєвої компетенції майбутніх економістів залежить від рівня сформованості комунікативної компетенції, яка тісно перемежується з професійною компетенцією і якою фахівець повинен володіти бездоганно, адже це одна з головних якостей спеціаліста будь-якої сфери.

Професійна мовленнєва компетенція нами визначається як сукупність знань, умінь і навичок, які дають можливість розуміти та створювати висловлювання за допомогою мовних засобів, поєднуючи їх зі знаннями певної галузі.

Для ефективного формування в майбутніх фахівців економічного профілю належної професійно-мовленнєвої компетенції необхідні мовленнєві здібності, вміння, знання у вирішенні комунікативних професійних завдань. Відтак рівень професійної мовленнєвої компетенції буде залежати від здатності студентів-економістів свідомо розвивати свій потенціал, самоудосконалюватися, засвоювати базовий рівень навчання в умовах вищого навчального закладу. Професійна мовленнєва компетенція, за визначенням Л. Мацько, є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мови і мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності (Мацько, 2007).

1.2. Методологічні засади формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей

Методика формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей спирається на психолінгвістичні дослідження мовленнєвої діяльності та процесів створення й сприймання мовлення.

Мовленнєву діяльність у психології розглядають Л. Виготський, І. Гальперін, О. Гойхман, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтєв, А. Лурія, А. Маркова, І. Синиця, О. Шахнарович та ін. як процес використання мови для спілкування

під час будь-якої іншої діяльності; як процес активного, цілеспрямованого, опосередкованого мовою та зумовленого ситуацією спілкування взаємодії людей між собою.

О. Леонтьєв, порівнюючи мовленнєву діяльність з будь-якою іншою діяльністю, визначає такі її риси: 1) потреба, мотив, мета, задум, знання; 2) усебічний аналіз ситуації, у якій повинна відбутися й відбувається діяльність; 3) прийняття рішення щодо виконання певної діяльності та вибору оптимальних засобів реалізації діяльності для конкретної ситуації; 4) планування діяльності та прогнозування можливого результату; 5) виконання певних дій та операцій; 6) контроль за реалізацією діяльності та її корекція; 7) зіставлення результату діяльності з поставленою метою (Леонтьєв, 1969). На думку дослідника, мовленнєва діяльність віддзеркалює комунікативний аспект життєдіяльності людини. Знання її специфіки, законів, етапів забезпечують формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців.

У психолінгвістиці та психології до видів мовленнєвої діяльності відносять говоріння, письмо, аудіювання, читання й поділяють їх на рецептивні (слухання, читання), і продуктивні (говоріння, письмо).

Аудіювання – це розуміння сприйнятого на слух мовлення. Мета аудіювання полягає в осмисленні почутого мовленнєвого повідомлення. Уміння слухати – одне з основних умінь, що є головним критерієм комунікабельності. За свідченням психологів та методистів (І. Гудзик (2007), І. Зимня (2001), Д. Ізаренков (1990), З. Кочкіна (1964), Є. Пассов (1989) та інші, саме аудіативні вміння визначають у подальшому успіх навчання та повноцінного спілкування в повсякденному житті, бо вміння слухати й розуміти почуте – це один із засобів пізнання, оволодіння мовленням, у край важливий для опанування всіма навчальними дисциплінами.

Дослідники виділяють такі основні види аудіювання, як *глобальне (ознайомлювальне)*, що вимагає від слухача загального охоплення змісту повідомлення; уміння визначати тему, основну думку повідомлення, ділити його на смислові частини; розрізняти композиційні складники; *докладне*, що

передбачає якнайповніше сприймання змісту повідомлення, усвідомлення деталей змісту, аналіз кожного з елементів; *критичне*, що потребує висловлення власної думки з приводу почутого, мотивованої оцінки сприйнятого твердження, критичного осмислення сприйнятого на слух.

Завдяки спеціальним дослідженням встановлено, що час, присвячений окремим аспектам комунікації, розподіляється таким чином: слухання – 40%, говоріння – 35%, читання – 16%, письмо – 9% (Гойхман, 1997). У ситуаціях ділового спілкування, наприклад, адміністратор використовує робочий час таким чином: 16% – читання, 9% – письмо, 45% – слухання, 30% – говоріння. В освітньому процесі аудіювання – це основне джерело знань і важливий засіб мовленнєвої практики. Експериментально встановлено, що, сприймаючи мовлення на слух, людина пересічно досягає лише 25-відсоткового рівня ефективності за 10 хвилин (Горєлов, 1987).

Уміння грамотно читати – украй важливе для майбутніх фахівців економічної галузі, оскільки сприяє розвиткові навчально-виробничих завдань, забезпечує формування й задоволення комунікативних потреб. У зв'язку з цим набуває актуальності питання розвитку навичок читання студентів на заняттях з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».

У лінгводидактиці визначено такі види читання, як *поглиблене, швидке, панорамне швидке, вибіркове, читання-перегляд і читання-сканування*.

Психолінгвісти зазначають, що в процесі читання тексту відбувається смислове оброблення інформації: значення слова співвідноситься зі значеннями інших слів, встановлюється характер зв'язку між ними та контекстуальне значення; слова об'єднуються в синтагми, синтагми – в речення; речення об'єднуються в більші смислові утворення, а останні – в цілісний мовленнєвий твір (Хомський, 1972).

Говоріння – продуктивний вид мовленнєвої діяльності, у результаті якого людина висловлює власні думки або ретранслює чужі в усній формі. Говоріння забезпечує усне спілкування в діалогічній формі (паралельно з аудіюванням) і в монологічній формі, спрямоване до однієї або багатьох осіб.

Як і будь-яка інша діяльність, акт говоріння завжди передбачає певну мету, мотив, в основі якого завжди лежить потреба; предмет – думки мовця; продукт – висловлювання (діалог або монолог); результат, виражений у вербальній або невербальній реакції на висловлювання.

Письмо – продуктивний вид мовленнєвої діяльності, що передбачає графічне оформлення інформації. Писемне мовлення заздалегідь підготовлене, розраховане на зорове сприймання, здебільшого монологічне, не залежить від реакції адресата. Викладаючи власні думки на письмі, автор може повертатися до них, виправляти, перефразувати, доповнювати. Розвиток писемного мовлення студентів реалізується здебільшого через написання письмових робіт.

Розвиток основних видів мовленнєвої діяльності майбутніх фахівців галузі економіки ґрунтується на важливих психічних механізмах сприймання й розуміння. Твердження, що сприймання й розуміння мовлення утворюють єдиний процес, міститься в роботах багатьох психологів та психолінгвістів, які досліджували мовлення (В. Артемов, В. Беляєв, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, С. Соколова, О. Шахнарович та ін.). Не можна говорити про сприймання й розуміння навчальної інформації, не згадуючи про її осмислення, під яким розуміють складний процес, підпорядкований певним закономірностям, зумовленим феноменальними особливостями студіювання значних за обсягом інформаційних масивів (Жинкін, 1982).

Мовленнєвий розвиток економічних спеціальностей галузі будується на врахуванні особливостей процесу сприймання, що сприяє впорядкуванню та об'єднанню окремих відчуттів у цілісні образи речей та подій. Сприймання – відображення у свідомості студентів предметів або явищ при їх безпосередньому впливі на органи чуття. Особливостями сприймання студентів є предметність (визначення предмета за його властивостями), цілісність (відображення об'єкта як єдиного цілого), структурність (сприймання абстрагованої, узагальненої структури об'єкта), константність (відносна постійність образів) і усвідомленість (внесення в сприймання знань та досвіду) (Чорна, 2008). Значну роль відіграє його усвідомленість. Навчальний матеріал студенти сприймають більш повно й точно, якщо використовують здобуті раніше знання та практичний досвід.

У процесі формування професійної мовленнєвої компетентності студенти здебільшого працюють із великою кількістю навчальних та наукових текстів. Як встановлено лінгвістами та психолінгвістами (Ф. Бацевич, К. Городенська, Т. Дридзе, М. Жинкін, С. Караман, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін.), тексти відзначаються спільністю внутрішньої організації. М. Жинкін вводить поняття задуму цілого тексту й породження тексту як розгортання його задуму. З його точки зору, змістовий аспект тексту у вигляді ієрархії підтем і субпідтем передбачає у своїй реалізації орієнтацію на адресата комунікації, наявність у останнього деяких знань, невиражених у тексті й «додуманих» адресатом (Жинкін, 1982).

Відповідно до прийнятої в психолінгвістиці концепції (Т. Дридзе, М. Жинкін, О. Леонтьєв та ін.) текст є формою вираження ієрархії смислоутворень різного ступеня складності й значущості та продуктом мовленнєвої діяльності, є розірваним у часі й просторі засобом спілкування; становить опредмечену ситуацію спілкування, необхідними компонентами якої прийнято вважати предмет комунікації, автора і реципієнта. Одним із чинників ефективності смислового сприймання повідомлення визначено інформативність тексту (Жинкін, 1982, Дридзе, 1976).

Текст як одиниця об'єднання мовних засобів у комунікації – важливий складник технологій педагогічного дискурсу (засіб, прийом, результат мовленнєвої діяльності), однак погляди вчених щодо визначення тексту не збігаються.

У широкому значенні, на думку М. Зубрицької, текст – це структура, що складається з елементів значення, єдності цих елементів та вираження цієї єдності; у вузькому значенні, – єдність мовних знаків, що організовані за нормами певної мови і є носіями інформації (Зубрицька, 2001). У комунікативній лінгвістиці, прагмалінгвістиці, як зазначає Ф. Бацевич, текст – це ланка процесу комунікації, проміжний елемент між адресантом і адресатом мовлення (Бацевич, 2004). У лінгводидактиці текст – це висловлювання, що належить до найвищого рівня в ієрархії мовних елементів і, крім цього, є одночасно основною одиницею

мовлення (З. Бакум, М. Вашуленко, О. Горошкіна, С. Караман, О. Копусь, М. Пентилюк, Т. Симоненко, Г. Шелехова та ін.).

Систематичне застосування текстів в освітньому процесі зумовлює необхідність формування вмінь текстосприймання й текстотворення. Правильне, повне сприймання чужого тексту вже передбачає конструювання власного адекватного висловлювання. Удосконалення вміння текстосприймання створює умови для функціонування текстотворчих умінь. Н. Іпполітова переконливо доводить, що для формування комунікативних умінь потрібні й інші уміння логічного й лінгвістичного характеру, які характеризуються розвитком мислення й чуття мови: виділяти найістотніші й несуттєві ознаки предмета чи явища; групувати ознаки, явища, факти; виділяти основну й деталізуючу інформацію в змісті тексту, уміння деталізувати основну інформацію, виключати деталізуючу; робити висновки із спостережень, сказаного, узагальнювати факти, бачити ключові слова тексту, що несуть головну (істотну) інформацію; прогнозувати зміст тексту за назвою, початком, анотацією, характером джерела; передбачати структуру речення за його початком, лексичним і морфологічним компонентами; прогнозувати композицію тексту за його жанровою характеристикою (Іпполітова, 1998).

Названі вміння формуються в процесі вивчення більшості навчальних дисциплін. У лінгводидактиці вищої школи розроблено спеціальні вправи для формування професійно-мовленнєвої компетентності економістів, лікарів, юристів, ветеринарів, авіаторів, побудовані з урахуванням вимог професіограми, що й визначає співвідношення усних і письмових, мовних, мовленнєвих і комбінованих; репродуктивних, трансформаційних, конструктивних вправ, спільною ознакою яких є текстова основа.

Особливу роль у формуванні професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей мають тексти, спрямовані на духовно-моральний розвиток особистості: про культуру пам'яті, архітектурні пам'ятки, цікаві географічні об'єкти, тексти історичної тематики, традиції, звичаї, обряди тощо.

Для сучасних студентів особливо значущими є тексти, що викликають почуття гордості за свою країну, відомих її представників. Психологами переконливо доведено, що істотним чинником виникнення інтересу до навчального матеріалу є його емоційне забарвлення (Богоявленський, 1977).

Сприймання тексту – процес складний і своєрідний, що характеризується особливою формою розумової діяльності читача, завдання якого полягає в тому, щоб зрозуміти, осмислити й оцінити діяльність автора тексту. Незважаючи на те, що і автор, і читач користуються одним кодом, їхня діяльність відбувається різними шляхами: автор кодує свої думки й почуття у графічні символи, студент, сприймаючи, декодує спочатку зовнішню форму слів і конструкцій, з'ясовує їхню стилістичну роль у контексті і тільки потім заглиблюється в авторський задум. Як зазначають Л. Виготський, І.Гальперін; Н.Мединська при проникненні в авторський задум відбувається накладання образу світу читача на модель світу автора (Волкотруб, 1998, Гальперін, 1981, Мединська, 2011).

Оскільки зміст тексту, особливо художнього, багатоаспектний, його сприймання повинно відбуватися під впливом певної цільової комунікативної настанови: оцінити ситуацію, описану в тексті, визначити тему, головну думку, стиль, розповісти про індивідуальний стиль автора тощо, тобто спонукає студентів до комунікації.

У психології визначено, що найбільш продуктивним психічним процесом у студентському віці є мислення. Мислення – це соціально зумовлений, нерозривно пов'язаний з мовленням психічний процес пошуків і відкриття суттєво нового, процес опосередкованого та узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу та синтезу. Розумова діяльність – необхідна основа для засвоєння набутих знань і для пошуку нових (Ананьев, 1968, Божович, 1997, Скрипченко, Долинська, Огороднійчук, 2008). Рівень мислення студента характеризується не механічним, пасивним застосуванням знань, а їх активним використанням, різнобічним підходом до вирішення проблем у своїй діяльності, послідовністю, чіткістю, самостійністю та точністю їх вирішення. Тому актуальними в освітньому процесі є створення й розв'язання проблемних ситуацій, організація наукового пошуку. Викладач повинен пам'ятати, що в

період юнацтва розумові здібності вже сформовані, але вони продовжують удосконалюватися. Оволодіння складними інтелектуальними операціями та збагачення понятійного апарату впливають на розумову діяльність, роблячи її більш стійкою й ефективною. Структура розумової діяльності стає більш складною, індивідуальною під впливом поєднання спеціальних здібностей та диференціації спрямованості інтересів (Скрипченко, Долинська, Огороднійчук, 2008).

Задля розкриття прикметних особливостей мовленнєвої діяльності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, – визначимо характер психічних процесів, що лежать в основі створення й сприймання висловлювання. Створення мовленнєвого висловлювання в психологічному контексті розглядали в таких аспектах: оволодіння навичками граматичного структурування мовленнєвого висловлювання та операціями з синтаксичними засобами побудови висловлювань (Шахнарович, 1991); програмування та планування мовленнєвого висловлювання (Краєвська, 2007).

Навчання монологічного й діалогічного мовлення – багатоаспектна проблема, яка включає, з одного боку, формування умінь та навичок сприймати усне й писемне мовлення (текст), розуміти й аналізувати його; з іншого боку – «самостійно будувати усні і письмові висловлювання різних жанрів, які необхідні у період навчання, у майбутній діяльності й просто в життєвому спілкуванні» (Краєвська, 2007). Якість роботи з удосконалення монологічного й діалогічного мовлення студентів певною мірою залежить від того, наскільки вони володіють мовою, її виражально-зображувальними засобами, вміють визначати вид монологу залежно від ситуації спілкування і створювати власні монологи різних типів і стилів мовлення.

Досягти цього можна, дотримуючись функційно-стилістичного спрямування у навчанні мови і домагаючись засвоєння української стилістики. Це зумовлює спрямованість вправ і завдань на засвоєння стилістичних відтінків мовних одиниць, стилістичних колоритів текстів різних типів і стилів мовлення, необхідних знань про виражальні засоби, які є знаковою природою мистецтва і носіями інформації тексту.

Система роботи з удосконалення монологічного й діалогічного мовлення повинна включати вправи і завдання, розраховані на постійне залучення студентів до активних форм спілкування, сприяти розвиткові їхньої професійної мовленнєвої компетентності. Такі вправи допомагають глибоко засвоїти мовленнєві поняття, забезпечують формування мовленнєвих умінь, прищеплюють навички критичної оцінки сказаного й написаного.

Психолінгвісти в процесі створення мовлення надають значну роль виникненню мети, яку вони вважають основою мовленнєвої дії, визначаючи мету як усвідомлені мотиви дії, вчинки та окреслюють за схемою: ситуація – потреби – їх усвідомлення – мотиви – визначення мети – мета дії (Леонт'єв, 2003).

На думку М. Львова, мовленнєва ситуація стимулює висловлювання та породжує мотиви мовленнєвого висловлювання, а також впливає на мовну структуру (Львов, 2000). У професійному спілкуванні фахівців економічної галузі бувають ситуації різного характеру. Залежно від цього виникають мотиви різного напрямку (за Б. Скіннером): вимога (до виконання певної дії), звертання інформаційного характеру (повідомлення), бажання висловити в розгорнутій мовній формі (сформулювати) будь-яку думку (Скінер, 1971). Уважаємо за доцільне ввести до процесу розвитку мовленнєвих умінь і навичок у студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти навчальні мовленнєві ситуації, оскільки розгорнуте орієнтування є необхідною умовою та передумовою породження висловлювання. Такий підхід дає змогу навчити студентів орієнтуватися в типовій мовленнєвій ситуації та визначати такі її компоненти: 1) тематичний зміст висловлювання; 2) цільову настанову висловлювання; 3) стосунки між учасниками спілкування; 4) відношення того, хто говорить, до змісту висловлювання; 5) підготовленість – спонтанність висловлювання.

У професійній діяльності фахівців галузі економіки мотивом створення мовленнєвого висловлювання може стати потреба визначити деталі економічної ситуації (обґрунтування економічних показників, презентація аналізу

прогнозних рішень). Моделювання відповідних ситуацій в аудиторії спонукатиме студентів до активізації різних видів мовленнєвої діяльності.

Уважаємо за доцільне докладніше описати основні етапи створення мовленнєвого висловлювання: мотиваційний, внутрішнього програмування, семантико-граматичного структурування, реалізація зовнішнього мовленнєвого висловлювання, перевірка результатів мовленнєвої діяльності.

Перший етап – *мотиваційний*, який передбачає осмислення комунікативного наміру, тобто усвідомлення мету, теми, головної думки та основних комунікативних завдань.

Другий етап – етап *внутрішнього програмування* – «процес побудови змістової схеми, на основі якої породжується мовленнєве висловлювання» (Леонт'єв, 2003). На цьому етапі планується зміст майбутнього висловлювання: його обсяг, композиція, добір фактів, аргументів, а також вибір адекватної мовленнєвої поведінки. Під час реалізації етапу внутрішнього програмування студент економічних спеціальностей у закладах вищої освіти повинен уміти визначати зміст, план, композицію, жанр, стиль майбутнього висловлювання.

Третій етап – етап *семантико-граматичного структурування*, сутність якого полягає в доборі мовних засобів з урахуванням усвідомлення ситуації спілкування, теми й головної думки.

Практика свідчить, що в мовленні студентів, особливо в усному, спостерігається висока повторюваність одних і тих же слів, як правило, стилістично нейтральних та маловиразних, що свідчить про незначний словниковий запас студентів. Типовими є такі недоліки: змішування паронімів, використання слова в невластивому для нього значенні, лексичні повтори. Студенти економічних спеціальностей у закладах вищої освіти – під час відповідей на занятті іноді неточно добирають слова для висловлення власної думки. Готуючись до семінарських занять, вони намагаються завчити матеріал підручника, щоб не користуватись власним словниковим запасом. Це свідчить про труднощі вибору слів у процесі породження мовленнєвих висловлювань студентами. Виходячи з результатів проведеного аналізу, зазначимо, що на цьому етапі суб'єктом мовленнєвої діяльності приймається рішення про

«запуск» мовленнєвого висловлювання в зовнішньому плані, тобто його озвучування, рішення про внесення «коректив» у зміст або мовне оформлення мовленнєвого висловлювання, або рішення про відміну мовленнєвої дії (Краєвська, 1984).

У процесі породження мовленнєвого висловлювання на визначеному етапі студенти повинні навчитися обирати потрібні слова, фразеологізми, формули мовленнєвого етикету, фрагменти прецедентних текстів із запасу мовних засобів, визначати порядок слів шляхом визначення теми й реми в реченні та визначати ключові слова, морфологічні й граматичні ознаки елементів речення.

Четвертий етап створення мовленнєвого висловлювання – це *реалізація зовнішнього мовленнєвого висловлювання* – передбачає виклад спланованого (на другому етапі) змісту за допомогою мовних засобів, які відбираються (на третьому етапі) з урахуванням обдуманих (на першому етапі) ситуації спілкування, теми й головної думки висловлювання. Реалізація зовнішнього мовленнєвого висловлювання передбачає вміння виділяти фонемний склад слів, під час говоріння – правильно вживати інтонацію, паузи, міміку, на письмі – вживати буквенний код, орфографію, редагування (Леонт'єв, 2003).

П'ятий етап – *перевірка результатів мовленнєвої діяльності* – передбачає перевірку того, наскільки отримані результати відповідають меті, головній думці, темі, програмуванню мовленнєвого висловлювання, які передбачались на першому та другому етапах. Мовець повинен визначити, чи вдалося досягти адекватного розуміння слухачами або читачами сказаного чи написаного, а також що сприяло неадекватному його розумінню при невдалому породженні мовлення. На цьому етапі створення мовленнєвого висловлювання студенти економічних спеціальностей у закладі вищої освіти повинні уміти коректувати і усне, і писемне висловлювання.

Студенти економічних спеціальностей у закладі вищої освіти не завжди правильно можуть прогнозувати інформацію, про яку буде йтися в письмовому тексті або в усному мовленні. Вони не вміють виділяти значущі елементи майбутнього висловлювання та співвідносити їх з реальною ситуацією спілкування. Викладач повинен навчити студентів орієнтуватися в ситуації

спілкування, загальному змісті майбутнього мовлення, його темі та головній думці.

На основі розглянутих етапів сприйняття мовленнєвого висловлювання окреслимо їх у професійній діяльності фахівців галузі економіки: I етап – мотиваційний; II етап орієнтування – орієнтування в ситуації спілкування, загальному змісті висловлювання, його темі та головній думці; III етап – семантико-граматичного структурування вибір слів, визначення ключових слів у висловлюванні; IV етап – реалізація зовнішнього мовленнєвого висловлювання; V етап – перевірка результатів сприймання – переказ змісту, зіставлення з початковою метою та завданням сприйняття.

Розглянуті та окреслені етапи створення та сприймання мовленнєвого висловлювання дають змогу зрозуміти суть процесів оволодіння мовленням та спрямовують на врахування цих психологічних чинників у процесі розвитку мовленнєвих умінь і навичок студентів економічних спеціальностей у закладі вищої освіти.

Дослідження з психології та психолінгвістики дають змогу стверджувати, що психолінгвістичними засадами формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладі вищої освіти є комплексний розвиток всіх видів мовленнєвої діяльності, розуміння суті процесів мовлення як діяльності, що повинні стати основою для вирішення питань про шляхи й закономірності розвитку мовлення студентів економічних спеціальностей у закладі вищої освіти і визначення змісту, принципів та методів навчання.

Отже, на основі вивчення психологічної й педагогічної літератури встановлено, що успішному формуванню професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладі вищої освіти сприяє врахування їхніх індивідуальних і вікових особливостей, оскільки в цей період спостерігається підвищений інтерес до слова як до засобу точної й повної передачі своїх думок, підвищується вимогливість до власного мовлення й чужого мовлення, рівня мовних здібностей, пізнавальних можливостей,

розуміння суті психічних процесів, зокрема мотиву, сприйняття, запам'ятовування, відтворення, що лежать в основі мовленнєвої діяльності.

1.3. Досвід формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти

Сучасний етап розвитку професійно-мовленнєвої компетентності в майбутніх фахівців різних галузей характеризується прагненням дослідників цілеспрямовано розв'язувати актуальні завдання якісної підготовки високопрофесійних фахівців, що відповідає викликам сьогодення. Вивчення спеціальних досліджень дозволяє констатувати, що у лінгводидактиці вищої школи виокремилися певні тенденції, спрямовані на модернізацію змісту формування професійного мовлення майбутніх фахівців нефілологічного профілю та розроблення ефективної методики.

Загострення соціально-політичної ситуації в Україні переконує в необхідності вироблення чіткої державницької позиції освітянської спільноти, підтримки галузевого міністерства в поверненні «Українській мові за професійним спрямуванням» статусу обов'язкової навчальної дисципліни.

Упродовж першого десятиліття незалежності України пошуки науковців сприяли розробленню теоретичних аспектів проблеми викладання курсу «Ділова українська мова» у вищій школі, проте напрацьовані раціональні ідеї й методичні рекомендації не повною мірою були реалізовані в підручниках та посібниках нормативного курсу за відповідними галузями знань.

Як свідчить аналіз змісту навчальних планів і програм, не було однастайності в освітянській спільноті щодо назв, завдань, а відтак і змісту навчальної дисципліни. Студенти опановували різні курси: «Культура української ділової мови», «Практична стилістика української мови», «Практичний курс сучасної української мови», «Діловодство», «Протокол і етикет», «Ораторське мистецтво», «Риторика», «Мова ділових паперів», «Мова

дисципліни спеціалізації» тощо, проте здебільшого дисципліну називали «Ділова українська мова».

Аналіз змістового наповнення чинних програм і підручників для вивчення мовних дисциплін виявив ряд недоліків (рис. 1.4)

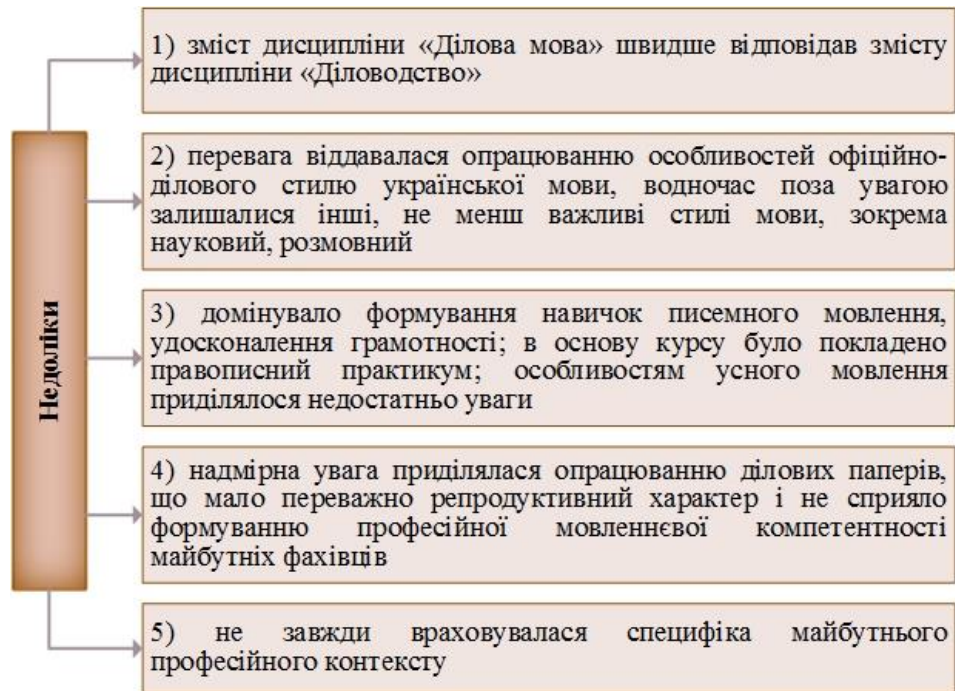

Рис. 1.4. Недоліки навчальних матеріалів мовних дисциплін

Підручники і посібники із «Ділової української мови» завдання, орієнтовані на студентів нефілологічних спеціальностей, не забезпечували належним чином формування мовленнєвої компетентності з фаху. Хоч у більшості посібників (Н. Ботвина «Офіційно-діловий та науковий стилі української мови», «Мова та етика ділового спілкування», С. Глущик, О. Дияк, С. Шевчук «Сучасні ділові папери», М. Зубков «Сучасна українська ділова мова», Я. Чорненький «Українська мова за професійним спрямуванням» та ін.) репрезентовано навчальну інформацію про стилі сучасної української літературної мови, класифікацію ділових паперів, пропонувалися взірці оформлення ділових паперів, однак у практичному блоці бракувало достатньої кількості вправ і завдань для формування у студентів мовних, мовленнєвих та комунікативних умінь і навичок, важливих для формування їхньої майбутньої професійної мовленнєвої компетентності.

Теоретичний матеріал, тренувальні вправи, які пропонувалися в навчально-методичній літературі, зорієнтовували всіх студентів вишів вивчати той самий матеріал без урахування специфіки відповідної галузі.

Відтак у підручниках і посібниках із «Ділової української мови» завдання не забезпечували всебічного підходу до формування професійно-мовленнєвої компетентності з фаху, оскільки в одних переважає правописний чи текстознавчий аспект, в інших – пропонувалися завдання, які не пов'язані із специфікою майбутньої професії; не передбачалися завдання із самостійної, індивідуальної роботи студентів; відсутні були тексти відповідної тематики.

Відповідно до Державного стандарту вищої освіти курс «Ділова українська мова» було перейменовано на «Українська мова за професійним спрямуванням», зміст якого був спрямований на те, щоб навчити майбутніх фахівців різних галузей будувати професійно зумовлені висловлення державною мовою, збагачувати власний лексичний запас, забезпечувати оволодіння професійно спрямованим жанрово-комунікативним репертуаром.

Практикою доведено, що формування мовних, мовленнєвих і комунікативних компетенцій спеціалістів можливе тільки за умови створення ефективної системи навчання студентів із циклу гуманітарної підготовки (нормативні навчальні дисципліни), які входять у зміст спеціалізації, а також під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу (вибіркові навчальні дисципліни).

Студіювання понять «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», «комунікативна компетенція» та їх складових сприяло визначенню мети і завдань курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» в економічному вищому навчальному закладі (рис. 1.5).

Друге десятиріччя незалежної України було позначено посиленням інтересу науковців до проблеми формування професійно-комунікативних компетентностей майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей з опорою на той чи той підхід.

У дисертаційній праці О.Любашенко «Лінгводидактичні стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів вищих навчальних закладів» (Любашенко, 2007) навчання української мови на

неспеціальних факультетах розглядається як керований процес, який системно проектується з урахуванням загальних стратегій та конкретних дидактичних тактик. Основну мету навчання української мови студентів-нефілологів дослідниця вбачає в забезпеченні їхньої текстово-комунікативної діяльності, спрямованої на реалізацію рецептивних і продуктивних стратегій: дидактичного аудіювання, читання, репродуктивного та інтерпретаційного текстотворення монологічних та діалогічних текстів, опанування стильовими та жанровими різновидами мовлення тощо.

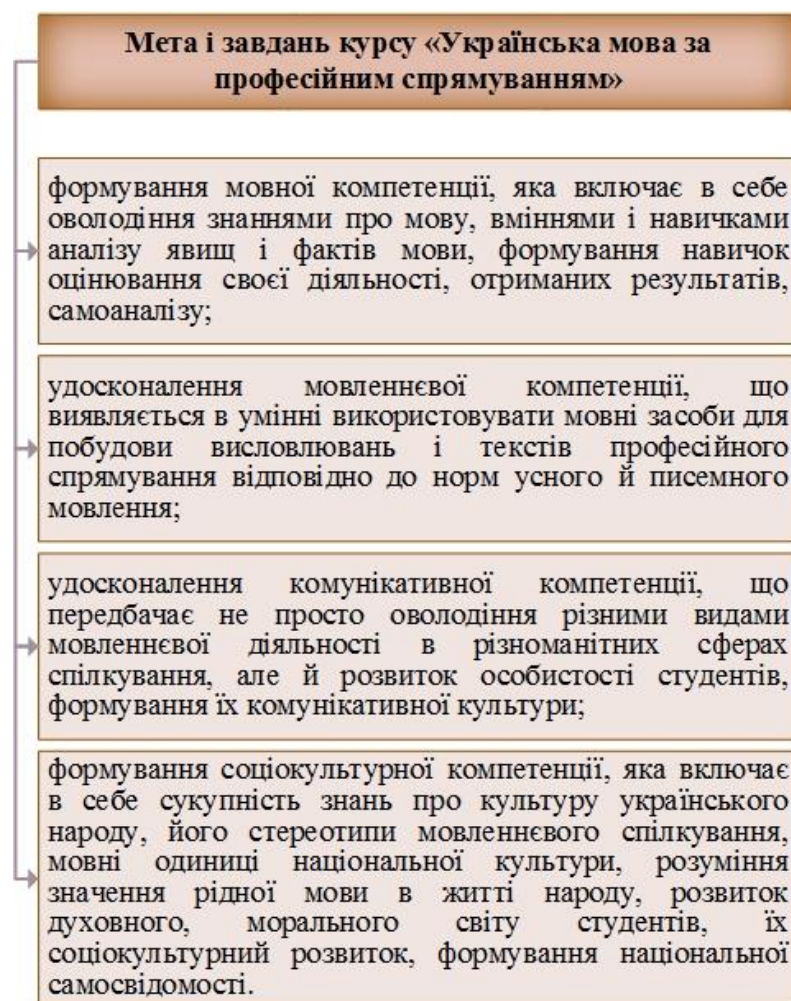

Рис. 1.5. Мета і завдань курсу «Українська мова за професійним спрямуванням»

І. Дроздова у дослідженні «Формування мовної компетенції у студентів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів східної України» (Дроздова, 2010) запропонувала технологію навчання української мови

російськомовних студентів, адекватну їхній професійній діяльності. Одиницею навчання у формуванні мовної і мовленнєвої компетенції студентів-першокурсників є текст, який студенти аналізують, змінюють, удосконалюють, встановлюють його смислові і граматичні зв'язки, визначають функціонування в ньому певних граматичних явищ. Дослідниця розробила програму двох ступенів (I ступінь «Культура українського мовлення» як повторювально-корегувальний курс, що побудований на основі опорно-зіставного методу в процесі й передбачає розгляд граматичних явищ української мови – основна увага приділяється розвитку навичок і вмінь аудіювання та говоріння; II ступінь – курс ділової української мови, мета якого – удосконалення усного та писемного професійного мовлення, складання ділових документів, переклади текстів наукового стилю мовлення за фахом, складання таких жанрів мовлення, як плани, конспекти, анотації; написання рефератів, курсових, дипломних робіт українською мовою). Матеріал курсу орієнтований на формування в студентів трьох видів компетенції лінгвістичної, комунікативної, професійної, що пов'язано з досягненням загальних цілей навчання комунікативної, пізнавальної, виховної і підпорядковано розв'язанню завдань підготовки майбутніх фахівців україномовної еліти. Тенденція дослідження мови на порівняльній основі дозволяє підійти до вивчення мовних одиниць на основі усвідомлення їх з позиції призначення й ролі в мовленні.

Проблемі вдосконалення культури мовлення присвячено дисертацію Г.Берегової. Дисертантка розробила методіку навчання ділової української мови в аграрному закладі вищої освіти, що забезпечує високий рівень спілкування майбутніх спеціалістів, сприяє формуванню сільського інтелігента в діалектних умовах нижньодніпровського регіону України. У дисертації вперше розроблено методичну систему формування культури професійного мовлення студентів аграрників в умовах нижньонадніпрянських говірок з використанням інтерактивних імітаційних методів навчання (ділові ігри, розігрування ролей і моделювання мовленнєвих ситуацій) (Берегова, 2003).

Попри тематичне різноманіття дисертаційних праць, спільною є позиція науковців, що курс «Українська мова за професійним спрямуванням» має сприяти формуванню в студентів умінь і навичок користування мовою як засобом професійного спілкування. Для цього на занятті з української мови зі студентами вищої школи викладач використовує всі рівні мовної особистості студента.

Так, обов'язковими на кожному занятті є вправи, спрямовані на очищення мовлення молодих українців від сумнозвісного суржику – явища, яке знижує якість не тільки мовлення, але й думки, адже мовленнєвий та мисленнєвий процеси взаємопов'язані. Розвитку мовного самоконтролю студентів сприяє регулярне проведення «антисуржикові хвилинки» (усного колективного виявлення та виправлення мовних помилок у запропонованих викладачем словоформах, словосполученнях, реченнях), робота за індивідуальними картками з деформованим текстом тощо.

Ефективним є залучення студентів до аналізу помилок мови засобів масової інформації та реклами: самостійно аналізуючи мовне довкілля студент звикає до свідомого ставлення до слова. Такий досвід надалі захистить його індивідуальне мовлення від негативного зовнішнього впливу.

Використання фразеологічних одиниць різних типів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням не тільки сприяє розвитку зв'язного мовлення студентів, багачує їх словник, а й створює умови для формування національно свідомої особистості.

Важливим етапом мовної освіти є формування соціолінгвістичної компетенції – здатності розуміти і продукувати мовлення в конкретному соціолінгвістичному контексті спілкування (Сербенська, 1997). Для досягнення цієї мети велика увага приділяється культурологічному компоненту занять з української мови, що втілюється не лише у змістовому наповненні текстів тренувальних вправ та контрольних робіт. Активізувати увагу аудиторії, підвищити загальнокультурний рівень молоді, поглибити знання з української та світової історії та культури допомагають невеликі інформаційні повідомлення, підготовлені студентами. Прослухані повідомлення обов'язково обговорюються

й аналізуються, коментується індивідуальне мовлення доповідача, розглядаються стильові особливості текстів.

Піднесенню мовної культури студентів сприяє також різнопланова робота з фаховими текстами (переклад з російської мови на українську, лексико-граматичний аналіз, укладання перекладних і тлумачних словничків тощо). Одному викладачеві-мовнику не під силу організувати роботу над вивченням фахової термінології як системи, що слугує основою для опанування майбутньою професією, знайти інформативні тексти за фахом, із великої кількості термінів відібрати найбільш уживані у певній сфері виробництва. Отже, перспективи виходу з цієї ситуації – це співпраця викладачів української мови (за професійним спрямуванням) із викладачами профілюючих фахових дисциплін, у створенні інтегрованих методичних посібників з української мови, наповнених текстами, що несуть у собі базові знання для майбутніх спеціалістів, насичених найуживанішою фаховою термінологією, створенні перекладних словників-мінімумів фахових термінів та професійних сполук, які б описували фахову термінологію у терміносистемі, тобто з урахуванням усіх родових, видових, логічних та понятійних зв'язків.

З постійним розширенням сфери функціонування української мови у суспільстві перед вищою школою постає проблема підготовки фахівців, професійна зрілість яких визначається не тільки рівнем професійних знань, а й умінням здійснювати науково-виробниче і службове спілкування. Досвід показує, що наша молодь недостатньо володіє етикетними формулами. Розширити арсенал українських формул ввічливості, вживаних у мовленні студентів, дозволяють спеціальні вправи. Ефективним є моделювання певних комунікативних ситуацій (наприклад, привітати зі святом товариша, родину, колег, підлеглих; дібрати початкову фразу приватного листа, ділового і т.д.).

Тож, готуючи майбутніх спеціалістів, де комунікативна компетентність є надзвичайно важливою ланкою ділового процесу, викладачам необхідно постійно, цілеспрямовано формувати у них мовленнєві уміння. Це здійснюється як на лекційних, так і на практичних, семінарських і лабораторних заняттях.

У кінцевому результаті мовленнєво-комунікативні знання забезпечують студенту набуття наступних умінь та навичок (рис. 1.6):

Рис. 1.6. Мовленнєво-комунікативні уміння

Названі комунікативні уміння, як і інші, мають формуватися в умовах толерантності, терпимості, взаємоповаги, в умовах особистісно орієнтованих схем навчання самокритичності, турботи про культуру почуттів, виразного й емоційного вияву почуттів, оптимістичного настрою.

Навчально-тренувальні вправи у поєднанні з завданнями творчого характеру сприяють осмисленню й запам'ятовуванню теоретичного матеріалу, активізують пізнавальну діяльність студентів, формують навички, необхідні для подальшого підвищення рівня мовленнєвої майстерності. Опановуючи курс української мови, студенти навчаються вільно орієнтуватись у словниковому фонді української мови, ефективно використовувати її багатства у професійній діяльності, розширюючи межі функціонування рідної мови в сучасному українському суспільстві. Метою лінгвістичних навчальних курсів є не лише

формування мовної майстерності студента, а й виховання національно свідомої особистості, якій притаманні чітка громадянська позиція і широта світогляду.

Аналіз чинних програм, підручників і посібників для студентів нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів дозволяє вказати, що формуванню професійно-мовленнєвої компетентності приділена значна увага з боку викладачів-практиків. Однак через відсутність єдиної затвердженої Міністерством освіти і науки навчальної програми і підручника більшість матеріалу засвоюється з різних джерел, за допомогою різних методичних посібників, довідників, словників ділової лексики, тлумачних словників, періодичних видань.

Для прикладу, у навчальному посібнику В. Михайлюк «Українська мова професійного спрямування» подано дидактичний матеріал до вивчення тем, пов'язаних із професіями, які опановують студенти економічних спеціальностей закладу вищої освіти. В основу курсу покладено структурно-модульну схему навчання. Пропоновані вправи і завдання направлені на формування вмінь та навичок з граматики, лексики, стилістики, закріплення набутих знань, вироблення навичок професійного спілкування (Михайлюк, 2005).

Навчальний посібник Л.Мацько й Л.Кравець «Культура української фахової мови» створено відповідно до сучасних концепцій викладання української мови за професійним спрямуванням і зорієнтовано на формування у студентів мовно-комунікативних компетенцій. У ньому розглянуто загальні відомості з курсу культури сучасної української мови, стилістичну диференціацію сучасної української мови, специфіку професійної, наукової і ділової мови, текстові норми наукового та офіційноділового стилів, правила оформлення наукової роботи і ділових паперів. Особливу увагу приділено культурі публічного виступу, діалогу, етиці мовного і професійного спілкування (Мацько, Кравець, 2007).

Підводячи підсумки дослідження процесу формування професійно-мовленнєвої компетентності у студентів економічних спеціальностей закладу вищої освіти можна зробити висновки про необхідність навчальних посібників,

які б допомогли студентам не тільки оволодіти нормами сучасної української літературної мови, методикою складання різних документів, а й сприяли б розвитку власного мовлення в різних галузях діяльності людини з урахуванням мовного середовища; аналіз методичного забезпечення засвідчив, що проблема формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладі вищої освіти не знайшла свого всебічного висвітлення.

Отже, особливої актуальності набуває потреба в вдосконаленні процесу формування професійно-мовленнєвої компетентності студенти економічних спеціальностей у закладі вищої освіти.

Висновок до розділу 1

За результатами дослідження специфіки підготовки майбутнього фахівця економічного профілю, побудованої за засадах компетентнісного підходу, визначено, що даний процес передбачає високий рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності. Вивчення різних підходів до визначення поняття *компетентності* дало змогу здійснити власне трактування цієї дефініції: інтегрована сукупність характеристик особистості, яка є динамічною комбінацією знань, умінь, цінностей та особистісних якостей, що дозволяють кваліфіковано здійснювати відповідну діяльність, є засобом її життєвої активності і самореалізації.

Зважаючи на те, що поняття «компетентність» не в повній мірі розкриває суть поняття «професійна компетентність», було здійснено уточнення та деталізацію цієї ознаки. Так, «професійну компетентність» визначено як закономірну систему, яка об'єднує комплекс знань, умінь та навички, що є визначальними якостями у характеристиці професійних здобутків особистості.

Одним із структурних компонентів професійної компетентності майбутнього фахівця економічного профілю нами визначено саме *мовленнєву компетентність*, як таку, що визначає стратегії та результат навчання, лежить в основі міжособистісної взаємодії, є ефективним інструментом особистісного та професійного розвитку.

Узагальнюючи проведені дослідження можна дійти висновку, що *професійно-мовленнєва компетенція* визначається як сукупність знань, умінь і навичок, які дають можливість розуміти та створювати висловлювання за допомогою мовних засобів, поєднуючи їх зі знаннями галузі економіки.

Отже, на основі вивчення психологічної й педагогічної літератури щодо методологічних засад формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх економістів встановлено, що успішно сприяє цьому процесу врахування індивідуальних і вікових особливостей студентів, оскільки в цей період спостерігається підвищений інтерес до слова як до засобу точної й повної передачі своїх думок, підвищується вимогливість до власного мовлення й чужого мовлення, рівня мовних здібностей, пізнавальних можливостей, розуміння суті психічних процесів, зокрема мотиву, сприйняття, запам'ятовування, відтворення, що лежать в основі мовленнєвої діяльності.

Підводячи підсумки дослідження процесу формування професійно-мовленнєвої компетентності у студентів економічних спеціальностей закладу вищої освіти можна зробити висновки про необхідність навчальних посібників, які б допомогли студентам не тільки оволодіти нормами сучасної української літературної мови, методикою складання різних документів, а й сприяли б розвитку власного мовлення в різних галузях діяльності людини з урахуванням мовного середовища; аналіз методичного забезпечення засвідчив, що проблема формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладі вищої освіти не знайшла свого всебічного висвітлення, що актуалізує потребу в вдосконаленні процесу формування професійно-мовленнєвої компетентності студенти економічних спеціальностей у закладі вищої освіти.

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Гіпотетична модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти

В основу створення моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти покладено дослідження сучасних наукових уявлень про модель і моделювання

У своїй докторській дисертації О. В. Матвієнко зазначає, що в психолого-педагогічних дослідженнях широко використовується метод моделювання. Саме він дає змогу створювати ефективні умови для реалізації мети навчально-виховної діяльності, цілеспрямовано впроваджувати інноваційні технології в освітній процес навчальних закладів й управляти ними (Матвієнко, 2010).

Поняття моделі використовується у багатьох галузях науки, має безліч аспектів, вивченню яких присвячені роботи багатьох науковців. Переважна більшість джерел визначають моделювання як дослідження процесів, явищ і систем об'єктів через побудову і вивчення їх моделей. Поняття «модель» має декілька визначень. Наведемо деякі з них, які більше орієнтовані на застосовність у сфері гуманітарного знання.

Модель репрезентує подання теорії за допомогою конкретизації емпіричним шляхом (Волович, Тарасенко, Захарченко, 1998). У процесі побудови моделі необхідно дотримуватись невід'ємної вимоги до її створення, яка полягає у відповідності до реальної дійсності та суттєвих властивостей об'єкта (Кременя, 2008).

Моделювання – загальнонауковий метод пізнання. У педагогічній науці моделюванню відводиться важливе місце разом з такими методами пізнання, як

спостереження й експеримент. Метод моделювання є інтеграційним, він дозволяє об'єднати емпіричне й теоретичне в педагогічному дослідженні, тобто поєднувати під час вивчення педагогічного об'єкту експеримент з побудовою логічних конструкцій і наукових абстракцій. Можливість моделювання заснована на тому, що модель відображає оригінал, є його прототипом, з яким можна працювати на рівні з'ясування властивостей і суті досліджуваних об'єктів.

Моделювання – один з методів пізнання і перетворення світу, який дістав особливо значне поширення з розвитком науки, що обумовив створення нових типів моделей, які розвивають нові функції самого методу. Модель – це система, дослідження якої служить засобом одержання інформації про іншу систему (Гончаренко, 1997).

Українські науковці К. Гнезділова, С. Касярум зазначають, що у дослідженні педагогічних процесів створення моделі є найкращим методом, адже можливо одерати інформацію про процеси, що відбуваються у так званих «живих системах» (Гнезділова, Касярум, 2011).

У наукових дослідженнях застосовуються матеріальні й ідеальні (уявні) моделі. У педагогічних дослідженнях, що зокрема, стосуються розроблення змісту освіти, об'єктивно застосовується ідеальна модель. Вона відображає у свідомості дослідника досконалий зразок (еталон) змісту освіти, але не лише у вигляді набору дидактичних одиниць, що становлять цей зміст, а й у вигляді певної структури, конструкції, елементи якої взаємозв'язані.

Щоб зміст підготовки цілком відповідав меті, вимогам часу і сучасним стандартам було прийнято рішення про створення моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти. Вивчення психологічної, педагогічної, методичної літератури з цього питання показало, що більшість робіт із створення моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти є дослідженнями щодо формування професійно-мовленнєвої компетентності в масштабах системи професійної освіти в цілому, а не окремо взятій культурі мовлення майбутніх економістів.

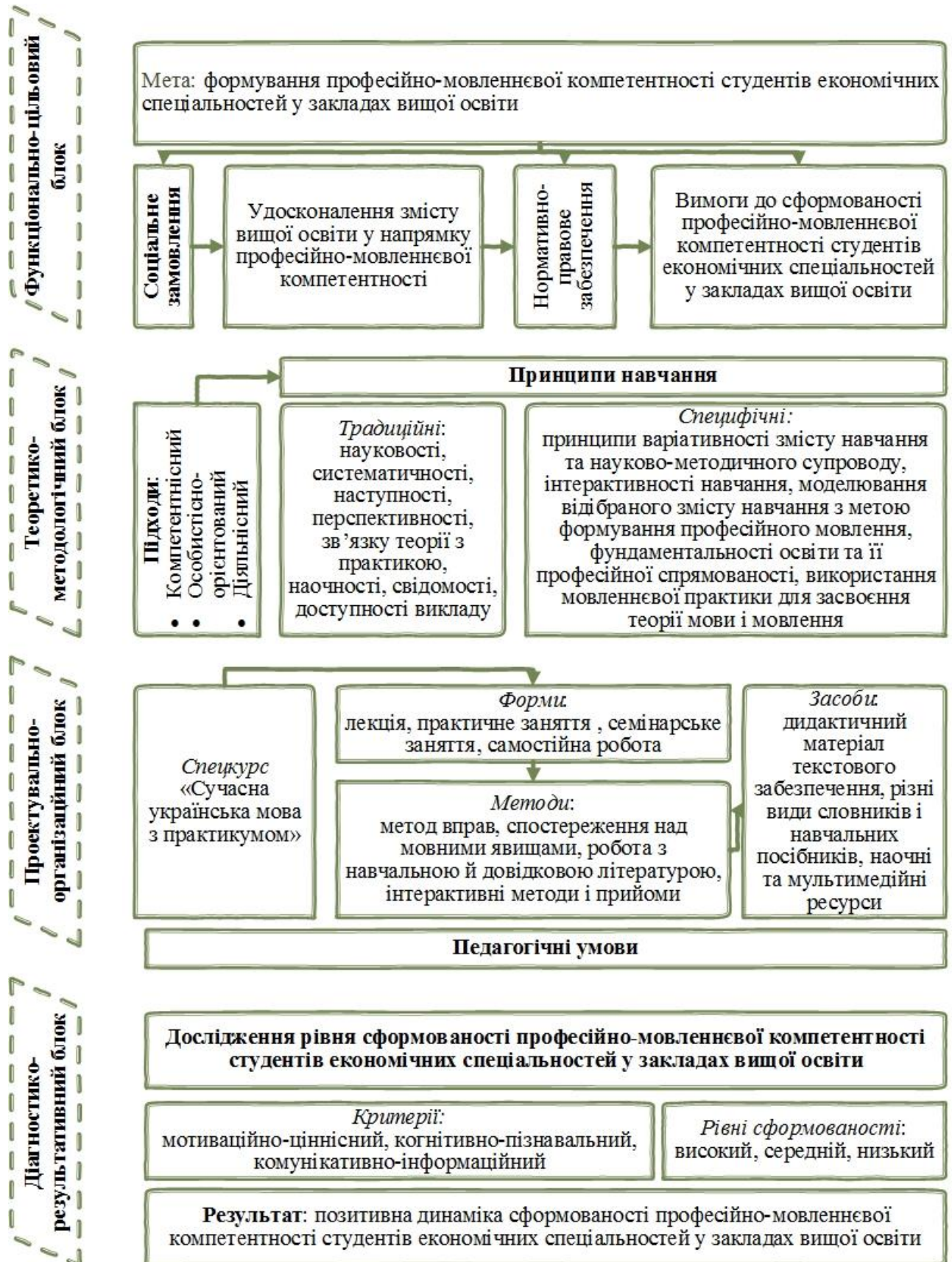

Рис. 2.1. Гіпотетична модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти

У межах нашого дослідження під моделлю формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти розуміємо цілісний педагогічний процес, у якому сукупність підходів, способів, прийомів навчання спрямовані на придбання студентами знань, умінь, навичок, прийомів і досвіду професійної діяльності, а також на розвиток особистості студента як майбутнього суб'єкта економічної галузі. Представимо схематично формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти (рис. 2.1).

Структура цієї моделі складається з таких взаємозв'язаних блоків: функціонально-цільового, теоретико-методологічного, проектувально-організаційного, діагностико-результативного. Їх основними компонентами є соціальне замовлення, мета, завдання, інтерактивні технології, методи, форми, засоби, компоненти, показники критеріїв та їх діагностичні ознаки, взаємозв'язок яких робить формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти ефективнішим.

Функціонально-цільовий блок моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, забезпечує формування визначеної компетентностей через уміння постановки мети, визначення завдання як результату, котрого має досягти студент, як діяльності, яку він зможе виконувати у вивченні гуманітарних дисциплін. Основою цього процесу є мета як освітній ідеал, що задається соціальним замовленням і реалізовується через різні педагогічні підходи.

На першому етапі створення моделі проектування змісту освіти здійснюється з'ясування реальних і перспективних потреб сфери праці в професійно-мовленнєвій компетентності з певної професії (спеціальності) або напряму підготовки, так зване соціальне замовлення. З'ясування потреб галузі економіки здійснюється шляхом аналізу професійної сфери фахівця, під якою розуміється сукупність предметів, явищ, процесів, на які спрямована дія майбутніх економістів. Включає два напрями дослідження:

Аналіз вимог працедавців до професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх економістів (основний напрям).

Дослідження зовнішнього і внутрішнього середовища працедавця – галузі економіки, тобто моделі функціонування в сучасних господарсько-економічних умовах (супутній напрям).

Завершенням роботи на цьому етапі є зіставлення одержаної інформації та формулювання реальних і перспективних вимог працедавця до результатів підготовки професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців економічного профілю.

З'ясування вимог працедавців до професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців економічного профілю проводилося методами анкетування і бесіди. Дослідження зовнішнього і внутрішнього середовища галузі економіки здійснювалося методом аналізу статистичних даних і нормативно-правових документів. У результаті оброблення одержаної інформації й інтерпретації даних було сформульовано соціальне замовлення працедавців до професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців економічного профілю.

Метою розробленої моделі є формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Ця мета конкретизована такими завданнями: формування стійкої мотивації до майбутньої діяльності, формування готовності та здатності до здійснення діяльності в галузі економіки, формування необхідних знань, умінь, навичок економічної професії, формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти допускає виконання таких функцій:

1) *особистісно-розвивальної* – допускає мотивацію до професійної діяльності студентів економічних спеціальностей, орієнтацію на самодетермінованість та ін.; 2) *діяльнісної* – має на увазі задоволення потреби особистості в підвищенні професійно-мовленнєвої компетентності та набутті знань необхідних для професійної діяльності майбутніх економістів; 3) *адаптивної* – означає розвиток професійної мобільності, здатності до самоосвіти, самоменеджменту, знаходження індивідуального стилю вирішення

завдань галузі економіки; 4) *прогностична* (що випереджає) – допускає розкриття потенціалу майбутнього фахівця, формування установки на професійне зростання, готовності до нововведень.

Розроблена модель формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти розглядається з позиції особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентісного *підходів*.

Особливе місце в теоретико-методологічному обґрунтуванні моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти займає категорія «принципи». Принципи визначають основні підходи, норми, що дозволяють управляти відповідними процесами за певними канонами.

Теоретичний аналіз проблем, результатів дослідно-експериментальної роботи, на якій базується це дослідження, дозволяє виділити такі підходи і принципи професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, представлені в *теоретико-методологічному блоці*.

Особистісно-орієнтований підхід має на увазі професійний розвиток особистості студента економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, освоєння професії і виконання професійної діяльності. Він зумовлений орієнтацією на суб'єктність студента, яка визначає напрям його особистісного розвитку і допомагає самостійно здобувати знання, вміння, застосовувати їх у ситуаціях, не заданих навчанням. Створення оптимальних умов для розвитку особистості майбутніх економістів, успішніше формування професійно-мовленнєвої компетентності реалізується безпосередньо через особистісно-орієнтований підхід.

Діяльнісний підхід має на увазі виконання освітньої функції спрямованої на формування знань, умінь і навичок студентів економічних спеціальностей, а також узагальнених способів розумових і практичних дій, що забезпечують успішність соціальної, трудової і прикладної діяльності; формування досвіду діяльності майбутніх економістів в професійній сфері, через практичну підготовку і самопідготовку.

Компетентнісний підхід включає комплекс методологічних, парадигмальних структурних компонентів, спрямований на формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої, заснованої на оптимальному співвідношенні теоретичних знань, умінь, здібностей, професійно значущих і особистісних якостей, що забезпечують ефективну підготовку майбутніх економістів, що характеризується адекватним уявленням про професійну діяльність.

Узагальнення наукових підходів до обґрунтування засад формування професійно-мовленнєвої компетентності дозволило виокремити низку *традиційних і специфічних принципів навчання*. Традиційні принципи впливають із психології навчання загалом і визначають загальний напрям у розробленні засобів навчання, які використовуються при викладанні різних предметів у вищому навчальному закладі. Вони знайшли своє відображення в працях Ю. Бабанського, М. Данилова, А. Дістервега, С.Карамана, Я. Коменського, В. Онищука, М. Пентилюк, Г. Песталоцці, К. Ушинського та інших. Ці принципи пов'язані з психологічними основами навчання та спрямовують на активізацію інтелектуальної роботи студентів, учать їх раціонально мислити, розвивати пам'ять та інші пізнавальні здібності. До традиційних принципів учені відносять принципи *науковості, систематичності, наступності, перспективності, зв'язку теорії з практикою, наочності, свідомості, доступності викладу*. Ми вважаємо, що саме на цих традиційних принципах ґрунтується зміст розвитку професійно-мовленнєвої компетентності студентів – майбутніх фахівців економічного профілю, використання методів і прийомів, побудова системи вправ, підготовка й проведення занять з української мови (за професійним спрямуванням).

Означені принципи можуть слугувати методологічними орієнтирами в організації формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей, оскільки спрямовані на розвиток мотивації особистості, ураховують психологічні чинники особистості студента, його інтелектуальний потенціал, готовність до подальшої професійної діяльності.

Поділяємо думку дослідників (С. Гончаренка, О.Горошкіної, С.Карамана, О. Копусь, М. Пентилюк та ін.), які вважають, що педагогічні принципи повинні зберігати специфічність, тобто відображати особливий характер зв'язків саме всередині педагогічної системи, інакше принципи втрачають визначеність, конкретність, і перетворюються в декларативні загальні положення. Викладачеві необхідно орієнтуватися не на окремі принципи навчання, а на їхню систему, забезпечуючи науково обґрунтовану постановку цілей, відбір змісту, методів і засобів організації діяльності учнів і студентів, створення сприятливих умов для досягнення необхідних результатів навчального процесу.

Специфічні принципи регулюють цільовий, змістовий компоненти та процес навчання мови загалом. Зазначені принципи допоможуть урахувати практичну мету курсу української мови за професійним спрямуванням, структурувати зміст відповідно до цієї мети та відрегулювати процес розвитку мовленнєвої компетентності відповідно до вимог професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю.

До них належать *принципи варіативності змісту навчання та науково-методичного супроводу, інтерактивності навчання, моделювання відібраного змісту навчання з метою формування професійного мовлення, фундаментальності освіти та її професійної спрямованості, використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і мовлення.*

Принцип варіативності змісту навчання та науково-методичного супроводу зумовлює вибір варіанта змістового компонента формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей з урахуванням конкретних умов перебігу освітнього процесу, засобів отримання інформації, а відтак і варіантів стратегій опанування пропонованого змісту; забезпечує реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії, вільне просування особистості в освітньому просторі з урахуванням персональних запитів майбутніх фахівців економічного профілю та соціально-економічних умов функціонування освіти.

Принцип інтерактивності навчання передбачає постійну активну взаємодію всіх учасників освітнього процесу, які є рівноправними, рівнозначними суб'єктами освітньої діяльності.

Принцип фундаментальності освіти та її професійної спрямованості передбачає якісну підготовку майбутнього фахівця через залучення до змісту навчання оптимального обсягу сучасних фундаментальних наукових здобутків, що сприяє формуванню в майбутнього фахівця системного мислення, цілісної наукової картини світу, мовної картини світу, широкого діапазону фахового світогляду.

Принцип моделювання відібраного змісту навчання з метою формування професійного мовлення, фундаментальності освіти та її професійної спрямованості зумовлює систематичне введення професійно-зорієнтованих комунікативних ситуацій.

Дотримання *принципу використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення* потребує від викладача такої організації навчального процесу, щоб вивчення мови сприяло усвідомленому розвитку мовленнєвих умінь і навичок студентів. Засвоєння теорії мови вимагає в процесі навчання використання мовленнєвої практики студентів. Аналіз одиниць мовлення дає змогу студентам усвідомити й сприйняти не тільки природу мовних категорій, а й взаємодію та функціонування їх у процесі спілкування. Крім того, мовленнєвій практиці необхідне теоретичне осмислення. Тому в процесі вивчення певних теоретичних розділів викладачеві необхідно розвивати мовлення студентів засобами мови в кількох напрямках: збагачення мовлення з погляду лексичної та граматичної будови, засвоєння норм української літературної мови, удосконалення умінь і навичок зв'язного мовлення (Сербенська, 2002).

Усі ці положення забезпечують належний рівень засвоєння програми з української мови за професійним спрямуванням у закладі вищої освіти й сприяють розвитку мовленнєвої професійної компетентності студентів. Ці методичні принципи розкривають специфіку засвоєння різних елементів мови

й тим самим допомагають передбачити застосування тих або інших засобів навчання.

Теоретико-методологічний блок моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти включає інтеграційний практико-орієнтований спецкурс «Сучасна українська мова з практикумом» і дисципліни гуманітарного циклу – історія, філософія, іноземна мова тощо, зміст яких представлений розробленими модулями, спрямованими на формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх економістів .

Передумовою успішного формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці є комплексне застосування інтерактивних технологій, методів, форм і засобів, які дозволять так організувати освітній процес, щоб він сприяв формуванню особистості студента, здатного організувати свою майбутню. Ці технології, методи, форми і засоби навчання складають *процесуально-операційний блок моделі*.

Зміст, методи й засоби навчання реалізуються у формах організації освітнього процесу. Форми розкриваються через способи взаємодії педагога зі студентами під час розв'язання завдань навчального процесу, що виявляються за допомогою різних шляхів керування діяльністю, спілкуванням, відносинами. Форма організації навчання у вишах – це певна структурно-організаційна та управлінська конструкція навчального заняття, залежна від його дидактичних цілей, змісту й особливостей діяльності суб'єктів та об'єктів навчання (Авраменко, 2016).

Сьогодні вищі навчальні заклади мають значну кількість різноманітних форм освітнього процесу, передачі наукової інформації та її засвоєння, формування фахівця. Зупинимося на характеристиці таких форм, як лекція, практичне, семінарське заняття та самостійна робота студентів.

До форм організації навчальної діяльності у вишах належить *лекція*, яка виконує завдання повідомлення нових знань, систематизації та узагальнення накопичених, формування на їхній основі ідейних поглядів, переконань, світогляду, розвиток пізнавальних і професійних зацікавлень й зокрема

формуванню професійної компетентності (Симоненко, 2005). І. Дроздова, розглядаючи ефективні організаційні форми роботи для студентів – майбутніх фахівців різних галузей, – виділяє лекції різних видів: за змістом і формою передачі інформації – інформаційні (традиційного характеру), проблемні, підсумкові, консультаційні (оглядові); за типом подачі – монологи (без акценту на реакцію аудиторії), діалоги (постійна взаємодія зі слухачами), дискусії (розкриття протиріч у ході лекції) (Дроздова, 2010).

Лекція сприяє виробленню в студентів уміння слухати наукову інформацію та розуміти її, виділяти головне й конспектувати почуте. Ці вміння є професійно значущими для майбутніх фахівців галузі економіки, який постійно працюватиме з великими обсягами різноманітної інформації, тому важливо навчити майбутніх фахівців обробляти її.

Під час читання лекції викладач повинен домогтися розуміння, ефективної організації роботи студентів. Цьому сприяє сам зміст лекції, чіткість її структури, застосування прийомів підтримання уваги, дотримання всіх загальних вимог до лекції.

До форм організації освітнього процесу у вишах науковці (З. Бакум, С. Караман, О. Копусь та ін.) відносять *практичні заняття*. Аудиторні практичні заняття з української мови за професійним спрямуванням відіграють виключно важливу роль у процесі розвитку мовленнєвої компетентності студентів. Вони спрямовані на застосування отриманих знань для вирішення практичних завдань у процесі спільної діяльності з викладачами. Головне завдання практичних занять – поглибити, розширити, деталізувати знання, сприяти виробленню навичок професійної діяльності.

Ця форма організації навчального процесу розвиває наукове мислення та мовлення студентів, дозволяє перевірити знання. Погоджуємося з думкою І. Дроздової, що в системі вишів на нефілологічних факультетах кожне практичне заняття має формувати креативні вміння студентів з професійного мовлення за фахом (Дроздова, 2010).

У цьому контексті особливої значущості набувають такі форми навчання, як комунікативний тренінг, дидактична гра, самостійна робота тощо.

Комунікативний тренінг – *форма організації навчання, спрямована на засвоєння змісту освіти, комунікативний і професійний розвиток особистості студента економічних спеціальностей у закладі вищої освіти.*

Комунікативний компонент змісту пропонованого тренінгу має стати професійно спрямованим, що дає змогу створити цілісний процес колективної діяльності студентів, детермінує розвиток пізнавальних здібностей і вмінь міжособистісних стосунків учасників спілкування. містить значні потенційні можливості для активізації процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

З огляду на те, що гра вважається унікальним феноменом загальнолюдської культури дослідники (М. Арстанов, Е. Берн, П. Блонський, Ф. Бойтендайк, Л. Виготський, С. Габрусевич, Х.-Г. Гадамер, Й. Гейзінга, К. Гроос, Д. Ельконін, О. Запорожець, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, А. Соловйова, Ж. Хайдаров, М. Хайдеггер, Ф. Шіллер та ін.) пропонують використовувати її потенціал в системі професійної підготовки. Вважаємо, що особливо продуктивним є застосування дидактичних ігор, які орієнтують на розв'язання різноманітних професійних ситуацій й цим сприяють формуванню професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладі вищої освіти.

Структура дидактичної гри передбачає наявність дидактичної мети, ігрового правила та дії. Гра за правилами, як і навчальна діяльність, обов'язково дає результат, розвиває самоконтроль, самооцінку. Адже правила – це норма поведінки учасників гри. Вони визначають обмеження, що стосуються її змісту, регламенту ігрової діяльності, ролі й функції викладача, системи оцінювання, способів взаємодії учасників, можливість уведення непередбачених ситуацій. Характер правил забезпечує відтворення й реального, й ігрового контекстів. Об'єднує дидактичну гру з навчанням однаковий спосіб дії, який використовує студент, наприклад, класифікацію, порівняння, аналіз тощо.

Як окремий вид навчальної діяльності студентів виділяється їхня *самостійна робота* – самостійна діяльність-учіння студента, яку науково-

педагогічний працівник планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем науково-педагогічного працівника без його прямої участі (Малихін, 2009). Роль викладача при цьому зводиться до визначення конкретних завдань студентові, складання методичних рекомендацій, рекомендації посібників, списку необхідної літератури.

Виконання самостійної роботи дозволяє студентам оволодіти навчальною дисципліною, сформувати навички самостійної роботи в навчальній, науковій, професійній діяльності, здатність брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні рішення. Самостійна робота сприяє поглибленню знань, формуванню інтересу до пізнавальної діяльності.

Велика роль у процесі розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців економічного профілю відводиться методам і прийомам навчання. Їх вибір визначають принципи та форми відповідно до мети та закономірностей навчання. На думку М. Пентилюк, „ефективність навчання рідної мови значною мірою залежить від розуміння суті різних методів і прийомів, доцільного їх вибору й застосування. Знання методів і прийомів потрібні викладачеві як своєрідний дидактичний орієнтир для вибору тих способів навчання, які забезпечують процес навчання й виховання студентів» (Самигін, 2002). Від правильності вибору методів навчання та їх реалізації залежить ефективність розвитку мовленнєвої компетентності. Вибір методів навчання залежить від матеріалу, пропонованого для вивчення, зв'язку виучуваного матеріалу з попереднім та наступним, співвідношення в ньому елементів теоретичного й практичного характеру, рівня загального розвитку студентів та їхньої мовної підготовки.

Метод – це складна педагогічна категорія, тому запорукою ефективного навчання мови є правильність розуміння викладачем методів викладання, їх особливостей і класифікаційних структур. Класифікація дає цілісне уявлення про комплекс методів і має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення (Біляєв, 1980). Учені класифікують методи навчання мови за різними

ознаками. *За джерелом знань* методи виділяють С. Чавдаров, О. Текучов, Л. Федоренко, Є. Дмитровський. Л. Федоренко до джерел знань відносить теоретичний матеріал підручника, фактичний мовний матеріал, живе мовлення. Є. Дмитровський розглядає методи за характером і за способом їх реалізації. *За рівнем пізнавальної діяльності* методи класифікує О. Дудников. Класифікацію методів він розглядає з точки зору розвивального навчання й виділяє методи за способом мислення учнів. *За способом взаємодії викладача й учнів* методи навчання мови розглядають О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Г. Передрій, Л. Рожило. На їхню думку, ця класифікація відповідає характерові сучасного навчального процесу, забезпечує не тільки форми діяльності викладача й учнів у роботі над мовним матеріалом, але й зв'язок з логічною структурою предмета, можливість використання різних рівнів пізнавальної діяльності учнів, дає широкий вихід на прийоми навчання. До основних методів навчання мови дослідники зараховують усний виклад учителя (розповідь, пояснення, лекцію), бесіду, роботу з підручником, спостереження та аналіз мовних явищ, метод вправ, програмоване навчання (Олійник, Іваненко, Рожило, Скорик, 1989).

Сучасна вітчизняна лінгводидактика пропонує інтерактивні методи навчання, що розвивають комунікативні вміння та навички, допомагають установленню емоційних контактів між суб'єктами навчання.

Формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців економічного профілю ми будемо здійснювати за допомогою таких *методів навчання* мови: метод вправ, спостереження над мовними явищами, робота з навчальною й довідковою літературою, інтерактивні методи і прийоми.

Самостійне засвоєння студентами програмового матеріалу відбувається за допомогою методу *роботи з підручником*. Ефективність використання цього методу залежить від уміння студентів виділяти в тексті підручника відоме й нове, від уміння читати теоретичний матеріал, актуалізувати його та визначати, у якому зв'язку він перебуває з новим матеріалом.

У вищих навчальних закладах частина матеріалу з української мови за професійним спрямуванням планується для самостійного опрацювання.

Практика свідчить, що студенти не завжди вміють продуктивно працювати з матеріалом підручників, не мають навичок вільно читати й розуміти прочитане, виділяти головне в матеріалі, складати опорні конспекти.

Окрему проблему становить робота зі словниками. У процесі розвитку мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладі вищої освіти доречним є використання перекладних, орфографічних, орфоепічних словників, словників синонімів та антонімів, українського правопису. Відсилаючи майбутніх студентів економічних спеціальностей у закладі вищої освіти до роботи з лексикографічними джерелами, викладач поступово знайомить їх з видами словників, виробляє навички роботи з ними. У навчальному процесі словник може використовуватись як джерело навчальної інформації, як засіб формування навичок навігації в складному інформаційному об'єкті або як засіб самостійної роботи студентів з інформацією, поданою в друкованих виданнях (Олійник, 2004).

Формування вмінь і навичок користуватися додатковою літературою, працювати з кількома джерелами, виділяти головне, зіставляти, виявляти аргументацію фактів, уміти систематизувати матеріал відбувається під час написання рефератів. Опрацьовуючи інформацію журналів, збірників, монографій, студенти навчаються працювати з науковим стилем.

Робота з підручниками, словниками та додатковою літературою сприяє самостійності суджень студентів, їхній переконливості.

Самостійне осмислення студентами навчального матеріалу відбувається в процесі *спостереження над мовою*. Проведення спостережень над мовним матеріалом допомагає студентам зануритися в мовні факти, процеси, осмислити зв'язок між ними й теоретичними висновками, що з них випливають. Це полегшує розв'язання подальших навчальних завдань, виконання тренувальних вправ (Олійник, Іваненко, Рожило, Скорик, 1989).

Усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між мовними явищами, спостереження над становленням мовної системи, розвиток дискурсного мислення відбувається під час осмислення зв'язків між мовними явищами. Цей метод спрямовує студентів установлювати споріднені явища й

використовувати вже сформовані вміння й навички для засвоєння нових. Ефективність цього методу виявляється під час спостереження над мовними явищами в текстах різних стилів або текстах професійного характеру, що дозволяє простежити особливості функціонування мовних явищ, процесів у різних сферах спілкування. Так, спостерігаючи за функціонуванням мовних засобів у різних стилях мовлення, студенти встановлюють споріднені явища та виділяють ті відмінності, які розрізняють описані стилі. На основі вже сформованих умінь і навичок студенти намагаються створити власні тексти певного стилю або змінити стильову належність запропонованих текстів, добираючи відповідні мовні засоби.

Для розвитку процесів сприйняття, відтворення й створення студентами усного та писемного мовлення, його збагачення та приведення у відповідність до норми велику роль відіграє *метод вправ*. Він забезпечує тренування в студентів необхідних практичних мовленнєвих умінь і навичок. На думку К. Плиско, вправи – це послідовні дії та операції, які виконуються багаторазово з метою набуття необхідних практичних умінь і навичок (Плиско, 1995).

У методиці викладання мови існує кілька класифікацій вправ за різними критеріями: за місцем проведення (класні, домашні), за тематикою (фонетичні, лексичні, стилістичні тощо), за дидактичною метою (підготовчі, вступні, тренувальні, завершальні, контрольні), за ступенем пізнавальної активності учнів (рецептивні, репродуктивні), за критерієм комунікативності (умовно-комунікативні, некомунікативні, комунікативні), за формою мовлення (усні, письмові) (Біляєв, Мельничайко, Пентилюк, Передрій, Рожило, 1987).

В. Онищук в основу своєї класифікації поклав дидактичні функції вправ, виділяючи підготовчі (пропедевтичні), вступні (мотиваційні, пізнавальні), пробні (попереджувальні, коментовані, пояснювальні), тренувальні (за зразком, інструкцією, завданням), творчі (реконструктивні, конструктивні), контрольні вправи (Онищук, 1987). В.Мельничайко, Л.Рожило та ін. виділяє вправи, які передбачають або розв'язання лінгвістичних завдань, або практичне застосування одержаних знань з граматики, орфографії та мовленнєвих навичок (Онищук, 1987).

Зважаючи на те, що ми досліджуємо формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів, звернемо увагу на вправи, спрямовані на формування та вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок. До класифікації, запропонованої О. Біляєвим, належать такі види вправ: спостереження й аналіз мовних одиниць у зв'язному тексті; аналіз текстів різних типів і стилів мовлення; стилістичне експериментування (синонімічні заміни в тексті); конструювання різних мовних одиниць (за моделями, схемами); конструювання зв'язних висловлювань (творчі роботи); редагування чужого й власного висловлювання (робота з чернеткою) (Біляєв, 1981).

Поряд з традиційними методами, з урахуванням інноваційних підходів, сучасна лінгводидактика розглядає *інтерактивні методи навчання мови*. Для нашого дослідження цікавим є з'ясування основних ознак інтерактивних методів навчання мови та визначення інтерактивних технологій, доцільних у процесі розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців галузі економіки.

О. Пометун визначає інтерактивне навчання як спеціальну форму організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен відчуває свою інтелектуальну спроможність (Пометун, 2007).

Ефективному розвитку мовленнєвої компетентності сприятиме постійна, активна взаємодія студентів, процес інтенсивної, міжсуб'єктної комунікації викладача й студентів, що характеризується високим ступенем інтенсивності спілкування її учасників, їхньої комунікації, обміну різновидами діяльності. Як зазначає О. Горошкіна, інтерактивні методи сприяють розвитку комунікативних умінь і навичок учнів, їхньої пізнавальної діяльності, установленню емоційних контактів між учасниками навчально-виховного процесу (Горошкіна, 2004). З позиції розвитку мовленнєвих умінь і навичок організація інтерактивного навчання гармонійно вплітається до занять з української мови (за професійним спрямуванням), оскільки передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблеми на основі аналізу обставин та відповідної

ситуації, які вдало спроектовані на професійну діяльність фахівців економічної галузі.

Цінними для формування мовленнєвої компетентності студентів майбутніх фахівців економічного профілю є методи інтерактивного навчання: робота в малих групах, імітація, симуляція, дискусія, мікрофон, ток-шоу, ротаційні трійки. Вони сприяють розвитку та вдосконаленню мовленнєвих умінь і навичок, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії та дають змогу активніше використовувати елементи професійної діяльності на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням).

Усі зазначені методи об'єднують в одне ціле діяльність викладача та студентів, яка спрямована на вдосконалення мовних знань, розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок, дозволяють продуктивно керувати пізнавальною діяльністю студентів і реалізують освітню, виховну, розвивальну, мотиваційну, контрольну-корекційну функції навчання в умовах закладу вищої освіти.

Як зазначають учені-методисти, визначення методів залежить від сукупності прийомів, які входять до їх складу. Елементом методу, засобом його реалізації, окремим пізнавальним актом у структурі методів є прийом.

З-поміж *прийомів*, що сприяють формуванню професійно-мовленнєвої компетентності, виокремлюємо загальні прийоми мисленнєвої діяльності студентів – аналіз, синтез, узагальнення та специфічні – редагування, групування. Удосконалює й розвиває структуру кожного з методів навчання мови та реалізує функції навчальних завдань продумане використання *засобів навчання*: дидактичного матеріалу, передусім текстового, різних видів словників і навчальних посібників, наочності та мультимедійних ресурсів.

Пошук продуктивних шляхів формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей зумовлює необхідність визначення й обґрунтування педагогічних умов, які сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу у вищому навчальному закладі.

Так, *педагогічними умовами* формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти

було визначено: використання міждисциплінарних зв'язків у формуванні професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців економічного профілю; кореляцію структури стратегії навчання студентів зі змістом і обсягом прогнозованих (мовної, мовленнєвої, комунікативної, предметної, дослідницької) компетенцій майбутніх фахівців економічної галузі; організацію активної професійно зорієнтованої навчально-мовленнєвої та науково-дослідної діяльності студентів, усвідомлення ними мовленнєвої діяльності як процесу й результату, як складника професіоналізму.

Діагностико-результативний блок моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти складається із наступних структурних компонентів: *мотиваційно-ціннісний компонент* включає мотиваційний, самоосвітній, організаційний елементи; *когнітивно-пізнавальний компонент* включає конструкторський, дослідницький, здоров'язберігаючий, поведінковий елементи; *комунікативно-інформаційний компонент* включає комунікативний та інформаційний елементи.

Провідне місце у формуванні професійно-мовленнєвої компетентності студентів належить **мотиваційно-ціннісному** компоненту їх професійної готовності. З огляду на те, що мотив є спонукальною причиною діяльності, котрий породжує активність людини, визначаючи її спрямованість, можемо стверджувати, що мотиви вибору професії значною мірою визначають мотиви навчальної діяльності студента.

Зауважимо, що для об'єктивної оцінки мотиваційно-ціннісного компоненту готовності до формування культури мовлення, визначено наступні структурні *критерії*:

- позитивне ставлення до вдосконалення свого мовлення, подолання недоліків індивідуальної мовленнєвої поведінки;
- усвідомлення необхідності опанування нормативним літературним мовленням, подолання діалектних впливів;
- аргументація провідного значення досконалого володіння нормами літературного мовлення в педагогічній діяльності;

- потреба у формуванні культури мовлення як умови успішності професійно-педагогічної діяльності;
- готовності до вдосконалення риторичних умінь.

Мотиваційний компонент готовності також забезпечує передумови для реалізації інших структурних компонентів, важливе значення серед яких належить **когнітивно-пізнавальному** компоненту, який спрямований на опанування майбутніми фахівцями лінгвістичними, психологічними, педагогічними, філософськими, етичними та естетичними знаннями.

Структурними *критеріями* когнітивно-пізнавального компонента готовності майбутніх педагогів до формування культури мовлення є забезпечення:

- вміння літературно правильно говорити й писати; вільно виражати думки, викладати навчальний матеріал переконливо, логічно, аргументовано;
- здатність добирати мовно-виражальні засоби відповідно до змісту й мети професійної діяльності вчителя початкових класів.
- опанування системою знань норм літературної мови: лексичними (уміння диференціювати значення та семантичних відтінки слів); граматичними (здатність вибирати правильне закінчення, синтаксичну форму); стилістичні (визначення доцільності використання мовновиражальних засобів відповідно до вікових можливостей учнів початкових класів); орфоепічні (правила вимови); орфографічні (правила написання).

Об'єктивно зумовлено, що в структурі готовності студентів педагогічних ЗВО до формування культури мовлення важливе місце відводимо **комунікативно-інформаційному компоненту**, оскільки забезпечення ефективності освітнього процесу безпосередньо залежить від розвитку комунікативних здібностей і здатності вчителя організовувати та здійснювати спілкування, професійну та соціальну взаємодію, його вмінням пошуку, аналізу й обміну навчальною інформацією.

Враховуючи окреслені теоретико-методичні аспекти зазначеної проблеми, нами визначено *структуру* комунікативно-інформаційного компонента готовності майбутнього вчителя початкової школи, до якої входять:

- уміння налагоджувати контакт із людиною чи групою осіб;
- умінням слухати, сприймати та відтворювати інформацію, вести діалог; - уміння доцільно використовувати мовленнєві засоби в практиці спілкування;
- здатність визначати стратегію спілкування, добирати аргументи в процесі розмови;
- відповідно до комунікації добирати вербальні та невербальні трансляції інформації.
- уміння опрацьовувати інформацію в різній джерельній базі;
- здатність використовувати ресурси новітніх інформаційних технологій у навчальній діяльності.

У відповідності до зазначених компонентів у якості критерійних показників ефективності формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти відповідно до зазначених компонентів були виділені мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний та комунікативно-інформаційний *критерії* сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей.

Крім того діагностико-результативний блок дозволяє встановити зворотний зв'язок викладача зі студентами й одержати інформацію про рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти – *високий, середній, низький*.

Низький рівень сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи – компоненти виражені слабо. Цей рівень характеризує випадковий вибір професії, неусвідомленість її соціальних функцій; нестійкість професійних інтересів, відсутність потреби в професійній діяльності, безвідповідальне відношення до придбання професійних знань, умінь і навичок, відсутність потреби в професійному самовихованні та самоосвіті, організаторські здібності виражені не яскраво; виконує лише професійні операції, прийоми, причому послідовність їх хаотична, професійні дії в цілому погано усвідомлені.

На цьому рівні студент не володіє навичками роботи з інформацією з різних джерел, публічних виступів, дискусій, не переосмислює накопичений досвід, не володіє навичками толерантної поведінки, не прагне до творчості, самостійності в життєвих проявах; не погоджує свої дії з іншими людьми, не приймає інших точок зору і позицій; слабо володіє уявленням про філософські, наукові і релігійні картини світу; не готовий до використання інноваційних ідей.

Середній рівень сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи характеризується тим, що сутнісні ознаки виражені в достатній мірі, а саме виразнішим розумінням суті праці в майбутній спеціальності, більше сформованими уміннями і бажанням займатися нею, прагненням проникнути в її специфіку й оволодіти, культурою мовлення, наявністю у нього спеціальних здібностей, але в процесі цього ще не досить усвідомлюється громадська значущість мовлення щодо майбутньої спеціальності. Відношення до культури мовлення в основному відведене, потреба в професійному самовдосконаленні стійка, володіє елементами аналізу, синтезу, але використати ці знання для вирішення практичних завдань він утруднюється.

Високий рівень сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкової школи характеризується тим, що майже всі професійні якості виражені яскраво. Цей рівень характеризується позитивним відношенням студента до вибраної професії й усвідомленням її соціальної ролі, наявністю стійких професійних переконань, сформованістю професійного мислення, стійкою потребою в професійному самовдосконаленні, розвиненістю професійного інтелекту й організаторськими здібностями.

Результатом впровадження моделі формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці є сформована мовленнєва компетентність майбутніх учителів початкової школи. Представлена модель формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці, що включає функціонально-цільовий, теоретико-методологічний, проектувально-організаційний, діагностико-результативний блоки, відрізняється гнучкістю і варіативністю, що дозволяє швидко реагувати

не лише на зміни, що відбуваються в суспільстві, а й на вимоги, що висуваються суспільством до рівня підготовки фахівців, а також дозволяє забезпечити ефективне формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці.

Отже, формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів на етапі фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах забезпечує ефективність освітнього процесу початкової школи, успішність у розв'язанні її програмових завдань.

2.2. Реалізація запропонованої моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти

Формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти здійснювалося у викладанні дисциплін гуманітарного циклу, а також реалізації розробленого для студентів інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом», зміст, навчальні завдання, педагогічні технології, методи, форми і засоби якого були розроблені автором із урахуванням поставленої мети і завдань гіпотетичної моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Метою спецкурсу було формування у студентів економічних спеціальностей професійно-мовленнєвої компетентності, ознайомлення їх з питаннями сучасного ділового мовлення, класифікацією економічних документів, з нормами сучасної української мови в професійному спілкуванні, з основними вимогами до складання та оформлення професійних документів в галузі (додаток А).

Розроблений інтеграційний практико-орієнтований спецкурс «Сучасна українська мова з практикумом» спрямований на освоєння студентами суті, структури мовленнєвої діяльності в галузі, знайомить студентів з ідеями

гуманізму, гуманітарної культури фахівця, з прийомами побудови комунікаційних зв'язків, інтерактивними технологіями. Спецкурс включає 108 години або 3 кредити, із них: 22 години - лекції, 20 годин - практичні заняття, 12 годин - індивідуальна робота, 48 годин - самостійна робота, 6 годин - підсумковий контроль. Програма спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом» допускає вивчення трьох модулів. У завершенні спецкурсу студенти здають екзамен.

При впровадженні спецкурсу забезпечувалися індивідуальні освітні маршрути студентів економічних спеціальностей щодо освоєння матеріалу, забезпечували студентам перспективу ефективного засвоєння змісту і усвідомлення свого професійного потенціалу в контексті нормативних вимог.

У процесі проведеного спецкурсу для студентів було акцентовано увагу на такі ознаки культури професійного мовлення, як-от: змістовність (розкриття суті висловлювання); логічність (послідовне викладення думки); точність (відбір мовних засобів, що найбільше відповідають висловлюваному змісту); правильність (дотримання норм літературної мови); доречність і доцільність (використання мовних засобів відповідно до мети висловлювання й умов спілкування). Під час проведення лекційних та практичних занять приділялася значна увага правильному читанню й осмисленню специфіки професійного тексту як способу фіксування, зберігання і забезпечення структурної цілісності мовлення; продукуванню професійних текстів із використанням засобів усного (говоріння, аудіювання) і письмового (письмо як письмове вираження думки, читання) мовлення.

Процес формування мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей в освітньому середовищі ЗВО на практиці забезпечено шляхом:

а) програмного супроводу: робота на практичних заняттях (експрес-опитування, бліц-опитування, тестовий контроль тощо), в процесі виконання творчих і дослідницьких проектів тощо;

б) на рівні навчально-методичного супроводу: розроблена модель творчих завдань, є фонд оціночних засобів;

в) на рівні науково-дослідницької діяльності студентів, яка реалізується в трьох видах: вбудована в освітній процес, що доповнює позанавчальну діяльність, паралельна навчальній діяльності.

г) на рівні контролю і самоконтролю – оцінка рівня сформованості структурних елементів і компонентів формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти здійснюється в процесі її моніторингу, а також у формі поточного контролю упродовж семестру, який містить: завдання для самостійної роботи (одна тема домашнього завдання), виконання лінгвістичних вправ, тренувальних вправ, лінгвістичне дослідження, виконання модульної контрольної роботи, підготовка зразків документів.

В процесі інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом» в експерименті використовувалися мовні та рольові ігри. Ігрові форми використовувалися як в стандартному, так і в високому професійно-компетентнісний варіанті. Однак ділові ігри займали в програмі спецкурсу обмежений простір. Елементи ділової гри включалися в рольову гру – відтворення ситуацій зустрічаються в реальному житті і професійній діяльності.

Наприклад, гра-тест «Байка» виявляла і формувала у студентів здатності до мовної імпровізації, активний словниковий запас, вміння аналізувати сюжети і персонажів розповідаються історій. Цю ж функцію виконують структуровані на початковому етапі навчання, потім вільні на подальших етапах навчання, тематичні та інтеракційну дискусії.

Також студенти включалися в групові форми роботи – рольові та ділові ігри, групові дискусії, аналіз ситуацій, в процесі яких набували досвід емоційної саморегуляції в напружених і нестандартних навчально-професійних ситуаціях, спрямованих на формування їхньої мовленнєвої компетентності.

Високо оцінювалася більшістю студентів настільна гра з кубиком «Монолог на хвилину» («one-minute talk»), що передбачає конструювання короткого висловлювання на задану тему. За правилами тривалість висловлювання повинна становити не менше однієї хвилини. У грі

актуалізується швидкість комунікативної реакції, наявність і правильна реалізація мовних стратегій, правильність використання лексики та граматичних структур.

Робота з інформацією вимагала формування певних інтелектуальних умінь: вміння аналізувати інформацію, відбирати необхідні факти, вибудовуючи їх в логічній послідовності, вміння висувати аргументи і контраргументи. Уміння точно, коротко і грамотно висловлювати свої думки – це запорука успішної професійної діяльності будь-якого сучасного фахівціфілолога.

Тому метод дискусій застосовувався на заняттях при професійно орієнтованому навчанні, головним чином тому, що дозволяв органічно інтегрувати знання студентів з різних областей при вирішенні будь-то проблеми, дає можливість застосувати мовні знання і навички на практиці.

У нашому дослідженні під навчальної дискусією ми розуміємо послідовну серію висловлювань її учасників щодо одного і того ж предмета, що забезпечує необхідну зв'язність обговорення. Студенту з одного боку, необхідно мислити чітко, логічно будувати свої виступи, давати аргументовані відповіді, тобто володіти високою культурою мислення, з інший, використовувати вербальні та невербальні комунікативні стратегії для компенсації відсутніх знань в усній мовній діяльності.

При використанні дискусії як методу і форми будувалися навчальні цикли відповідно до рівня мовленнєвої підготовки поетапно, для початку формуючи базові вміння міркування, аргументації за допомогою методу дискусії від простого обміну думками з допомогою викладача, до повноцінної дискусії. Одним із складних моментів у дискусії для студентів є необхідність залишатися весь час в межах мови.

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи

Із метою здійснення дослідно-експериментальної перевірки й виявлення результативності ефективності впровадження моделі формування професійно-

мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти було проведено контрольний етап експерименту. Вивчення динаміки сформованості професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх економістів відбувалося в експериментальних групах (далі – ЕГ) і контрольних групах (далі – КГ). Аналіз отриманих результатів дозволяє констатувати відчутні зміни, що відбулися за всіма критеріями сформованості професійно-мовленнєвої компетентності (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Розподіл рівнів успішності студентів економічних спеціальностей за критеріями сформованості професійно-мовленнєвої компетентності

Критерії	Групи	<i>високий</i>	<i>середній</i>	<i>низький</i>	<i>високий</i>	<i>середній</i>	<i>низький</i>
		Констатувальний етап (чол.)			Формувальний етап (чол.)		
Мотиваційно- ціннісний	КГ	11	22	67	11	25	64
	ЕГ	12	25	63	43	37	20
Когнітивно- пізнавальний	КГ	12	26	62	12	27	61
	ЕГ	9	26	65	37	34	29
Комунікативно- інформаційний	КГ	10	25	65	12	26	62
	ЕГ	7	24	69	45	39	16
<i>Узагальнений показник</i>	<i>КГ</i>	<i>11</i>	<i>24</i>	<i>65</i>	<i>12</i>	<i>26</i>	<i>62</i>
	<i>ЕГ</i>	<i>9</i>	<i>25</i>	<i>66</i>	<i>42</i>	<i>36</i>	<i>22</i>

Визначення рівня сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти було здійснено за допомогою діагностичного інструментарію (Додаток Б), який містить три блоки анкетування, які своєю спрямованістю відповідають визначеним критеріям. До кожної анкети було розроблено картки оцінювання, що заповнювалися студентами й експертами, потім підраховувалися середні показники, які представлені в цьому дослідженні.

Так, за *мотиваційно-ціннісним критерієм* бачимо наступні зрушення: показник високого рівня сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у КГ залишився незмінним, у той час як кількість студентів ЕГ з високим рівнем зросла на 31 %; за середніми рівнем відмічаємо позитивні зміни в обох групах однак у КГ приріст становить лише 3 %, тоді як у ЕГ додалося 12 % студентів з даним рівнем вмотивованості; щодо низького рівня, то в КГ він знизився на 3 %, а от у ЕГ динаміка значно стрімкіша – кількість студентів із низьким рівнем зменшилася на 43 %.

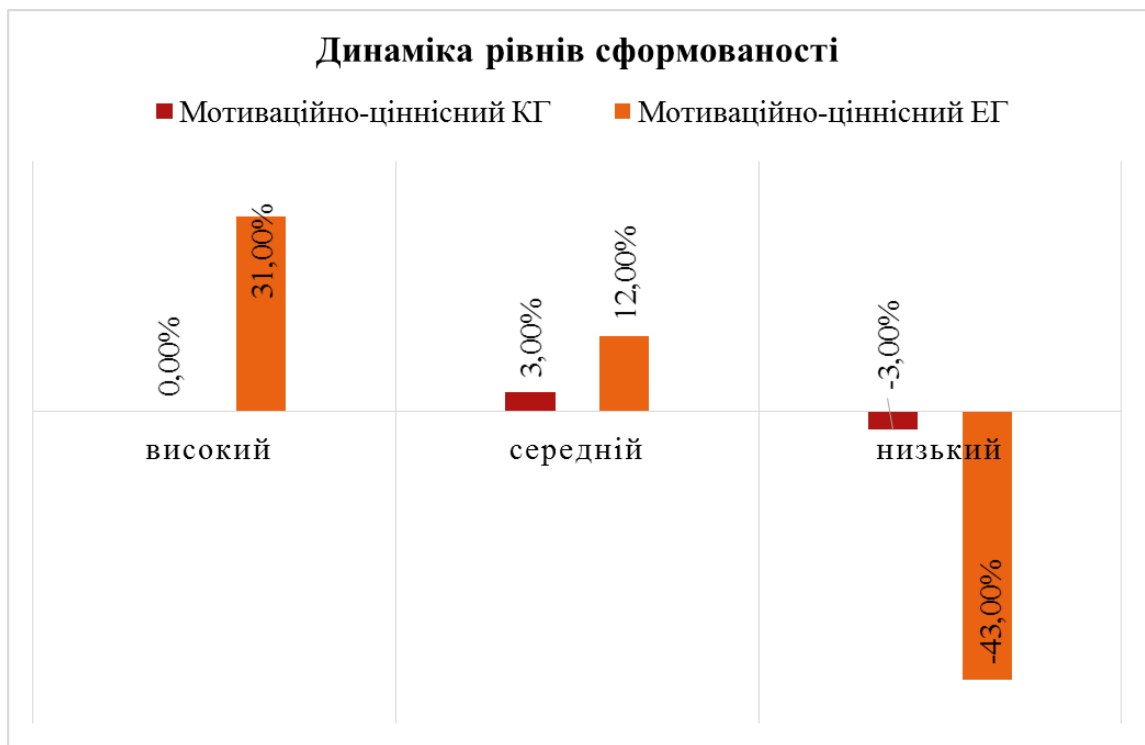

Рис. 2.2. Динаміка рівнів сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти за мотиваційно-ціннісним критерієм

Отримана статистика засвідчує позитивну динаміку за мотиваційно-ціннісним критерієм у студентів ЕГ, що вказує на : домінування мотивації на успіх (позитивна мотивація), а не мотивації уникнення невдачі, мотивації досягнення успіху та інтересів до професійної діяльності. Це свідчить про впевненість студентів в собі, у власних силах, про відповідальність,

ініціативність та активність, вони вирізняються наполегливістю у досягненні мети, цілеспрямованістю, готовністю до подолання труднощів в організації професійної діяльності.

Аналізуючи рівні сформованості за *когнітивно-пізнавальним критерієм* сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти варто зазначити, що показник високого рівня у студентів КГ не змінився, у той час, як у ЕГ відмічаємо додатній приріст у 28 %. Досягнення за середнім рівнем сягають 1 % у КГ та 8 % у студентів ЕГ. Майже незмінною залишається успішність у КГ за показником низького рівня сформованості професійно-мовленнєвої компетентності, тоді як студенти ЕГ покращили даний показник на 36 %.

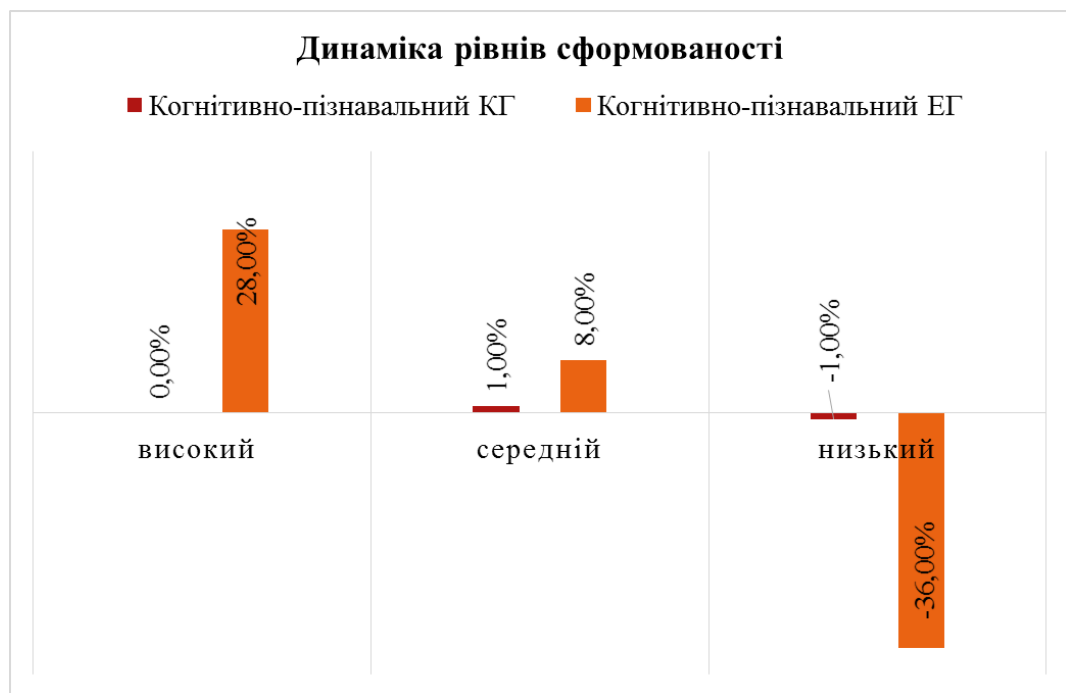

Рис. 2.3. Динаміка рівнів сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти за когнітивно-пізнавальним критерієм

Позитивна динамка у рівнях сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів ЕГ економічних спеціальностей у закладах вищої освіти за когнітивно-пізнавальним критерієм пояснюється тим, що в освітній процес закладів вищої освіти було упроваджену низку заходів, які сприяли їх

переконанню в тому, що їхня підготовка носить переважно інноваційний, а не традиційний характер. Якісний аналіз проведеного анкетування свідчить про зміну й розширення діапазону мотивів студентів, а саме домінування пізнавальних мотивів, а також мотивів власної навчально-пізнавальної діяльності.

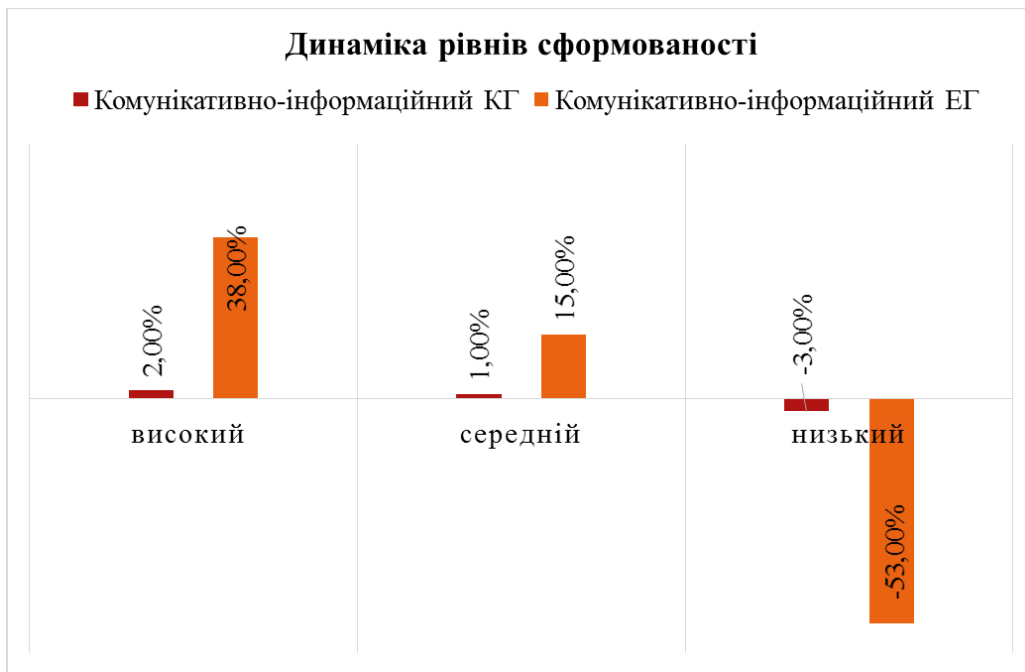

Рис. 2.4. Динаміка рівнів сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти за комунікативно-інформаційним критерієм

Порівняльно-узагальнюючі результати розподілу студентів КГ і ЕГ за рівнями сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти на початок і кінець експерименту представлено на діаграмі рис. 2.5. Згідно до її даних можна зробити висновки, що високий рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів КГ підвищився на 1 %, тоді як у студентів ЕГ значно суттєвіше зріс досліджуваний показник, а саме на 33 %. Додатній приріс бачимо і по середньому рівню сформованості професійно-мовленнєвої компетентності, однак у студентів КГ він становить 2 %, а в ЕГ 11 %. Суттєві зміни відбулися за

низьким рівнем у студентів ЕГ – він знизився на 44 %, однак у КГ можемо відмітити зменшення лише на 3 %.

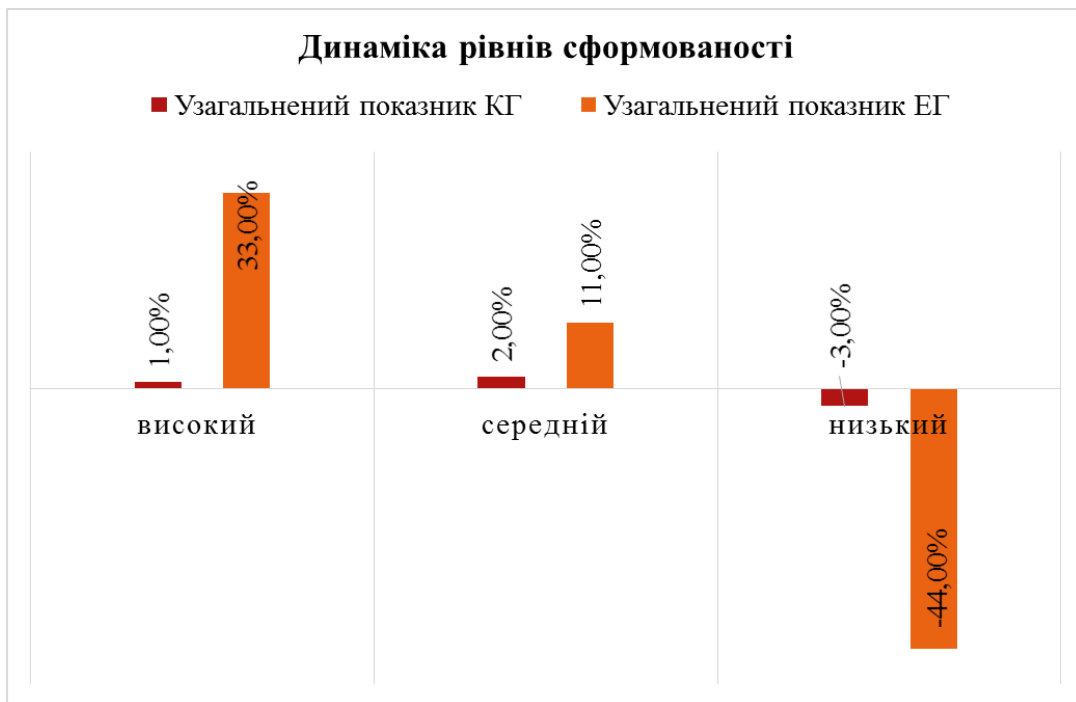

Рис. 2.5. Узагальнені дані динаміки рівнів сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти

Таким чином, дані, отримані в процесі експериментального дослідження і зіставлення показників ЕГ та КГ дозволяють зробити висновок про те, що упровадження в освітній процес моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, а також інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом» має позитивний вплив на формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів ЕГ.

Сформулюємо нульову H_0 та альтернативну H_1 гіпотези та повторно обчислимо статистичний критерій згоди К. Пірсона (χ^2 -критерій) з метою підтвердження статистичної значущості різниці у ЕГ та КГ у стані сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Нульова гіпотеза H_0 : рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти в ЕГ достовірно не відрізняється від рівня у КГ.

Альтернативна гіпотеза H_1 : рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти в ЕГ достовірно відрізняється від рівня у КГ.

Порівняння отриманих результатів у ЕГ та КГ за критерієм К. Пірсона показує, що χ^2_{emp} є більшим за χ^2_{krit} . Це засвідчує достовірну відмінність між рівнями сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти у ЕГ та КГ за всіма критеріями і компонентами на контрольному етапі експерименту і дозволяє прийняти альтернативну гіпотезу.

Таким чином, отримані під час проведення контрольного етапу експерименту результати дозволяють зробити висновок про результативність розробленої, обґрунтованої й апробованої моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти. Ці дослідження показують, що більшість студентів ЕГ досягла середнього і високого рівнів готовності до створення ППІ за всіма визначеними критеріями і компонентами.

На основі здійсненої експериментальної роботи розроблено методичні рекомендації для викладачів ЗВО щодо підготовки майбутніх фахівців галузі економіки моделі до формування професійно-мовленнєвої компетентності.

Висновок до розділу 2

У другому розділі здійснено розробку, реалізацію та апробацію моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, під якою ми розуміємо цілісний педагогічний процес, у якому сукупність підходів, способів, прийомів навчання спрямовані на придбання студентами знань, умінь, навичок, прийомів і досвіду

професійної діяльності, а також на розвиток особистості студента як майбутнього суб'єкта економічної галузі.

Структура цієї моделі складається з таких взаємозв'язаних блоків: функціонально-цільового, теоретико-методологічного, проектувально-організаційного, діагностико-результативного.

У розділі розкрито зміст основних компонентів структурних блоків моделі: соціального замовлення, мети, завдань, інтерактивних технологій, методів, форм, засобів, компонентів, показників критеріїв та їх діагностичні ознаки, взаємозв'язок яких робить формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти ефективнішим.

Формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти здійснювалося під час викладання дисциплін гуманітарного циклу, а також реалізації розробленого для студентів інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом», зміст, навчальні завдання, педагогічні технології, методи, форми і засоби якого були розроблені автором із урахуванням поставленої мети і завдань гіпотетичної моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Із метою здійснення дослідно-експериментальної перевірки й виявлення результативності ефективності реалізації моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти та впровадження інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом» було проведено контрольний етап експерименту.

У якості критерійних показників ефективності формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти були виділені мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний та комунікативно-інформаційний критерії сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей.

Крім того для встановлення зворотного зв'язку викладача зі студентами й одержання інформації про рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти визначено три рівні сформованості зазначеної компетентності – *високий, середній, низький*.

Порівняльно-узагальнюючі результати розподілу студентів КГ і ЕГ за рівнями сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти на початок і кінець експерименту вказує на те, що високий рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів КГ підвищився на 1 %, тоді як у студентів ЕГ значно суттєвіше зріс досліджуваний показник, а саме на 33 %. Додатній приріс бачимо і по середньому рівню сформованості професійно-мовленнєвої компетентності, однак у студентів КГ він становить 2 %, а в ЕГ 11 %. Суттєві зміни відбулися за низьким рівнем у студентів ЕГ – він знизився на 44 %, однак у КГ можемо відмітити зменшення лише на 3 %.

Порівняння отриманих результатів за критерієм достовірності К. Пірсона показує, засвідчує достовірну відмінність між рівнями сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти у ЕГ та КГ за всіма критеріями і компонентами на контрольному етапі експерименту і дозволяє прийняти рішення про те, що упровадження в освітній процес моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, а також інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом» має позитивний вплив на формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів ЕГ.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У дипломній роботі здійснено комплексний аналіз проблеми формування професійно-мовленнєвої компетентності студенти економічних спеціальностей у закладі вищої освіти, що уможливило формулювання таких загальних висновків:

1. За результатами дослідження специфіки підготовки майбутнього фахівця економічного профілю, побудованої за засадах компетентнісного підходу, визначено, що даний процес передбачає високий рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності.

2. Вивчення різних підходів до визначення поняття *компетентності* дало змогу здійснити власне трактування цієї дефініції: інтегрована сукупність характеристик особистості, яка є динамічною комбінацією знань, умінь, цінностей та особистісних якостей, що дозволяють кваліфіковано здійснювати відповідну діяльність, є засобом її життєвої активності і самореалізації.

3. Зважаючи на те, що поняття «компетентність» не в повній мірі розкриває суть поняття «професійна компетентність», було здійснено уточнення та деталізацію цієї ознаки. Так, «професійну компетентність» визначено як закономірну систему, яка об'єднує комплекс знань, умінь та навички, що є визначальними якостями у характеристиці професійних здобутків особистості.

4. Одним із структурних компонентів професійної компетентності майбутнього фахівця економічного профілю нами визначено саме *мовленнєву компетентність*, як таку, що визначає стратегії та результат навчання, лежить в основі міжособистісної взаємодії, є ефективним інструментом особистісного та професійного розвитку.

5. Узагальнення проведених досліджень дозволило дійти висновку, що *професійно-мовленнєва компетенція* визначається як сукупність знань, умінь і навичок, які дають можливість розуміти та створювати висловлювання за допомогою мовних засобів, поєднуючи їх зі знаннями галузі економіки.

6. На основі вивчення психологічної й педагогічної літератури щодо методологічних засад формування професійно-мовленнєвої компетентності

майбутніх економістів встановлено, що успішно сприяє цьому процесу врахування індивідуальних і вікових особливостей студентів, оскільки в цей період спостерігається підвищений інтерес до слова як до засобу точної й повної передачі своїх думок, підвищується вимогливість до власного мовлення й чужого мовлення, рівня мовних здібностей, пізнавальних можливостей, розуміння суті психічних процесів, зокрема мотиву, сприйняття, запам'ятовування, відтворення, що лежать в основі мовленнєвої діяльності.

7. Аналіз процесу формування професійно-мовленнєвої компетентності у студентів економічних спеціальностей закладу вищої освіти можна вказує про необхідність збагачення методичного забезпечення навчальними матеріалами, які б допомогли студентам не тільки оволодіти нормами сучасної української літературної мови, методикою складання різних документів, а й сприяли б розвитку власного мовлення в різних галузях діяльності людини з урахуванням мовного середовища.

8. У роботі здійснено розробку, реалізацію та апробацію моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, під якою ми розуміємо цілісний педагогічний процес, у якому сукупність підходів, способів, прийомів навчання спрямовані на придбання студентами знань, умінь, навичок, прийомів і досвіду професійної діяльності, а також на розвиток особистості студента як майбутнього суб'єкта економічної галузі.

9. Визначено структуру цієї моделі, яка складається з таких взаємозв'язаних блоків: функціонально-цільового, теоретико-методологічного, проектувально-організаційного, діагностико-результативного. Також нами розкрито зміст основних компонентів структурних блоків моделі: соціального замовлення, мети, завдань, інтерактивних технологій, методів, форм, засобів, компонентів, показників критеріїв та їх діагностичні ознаки, взаємозв'язок яких робить формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти ефективнішим.

10. Формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти здійснювалося під час

викладання дисциплін гуманітарного циклу, а також реалізації розробленого для студентів інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом», зміст, навчальні завдання, педагогічні технології, методи, форми і засоби якого були розроблені автором із урахуванням поставленої мети і завдань гіпотетичної моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

11. Із метою здійснення дослідно-експериментальної перевірки й виявлення результативності ефективності реалізації моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти та впровадження інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом» було проведено контрольний етап експерименту. У якості критерійних показників ефективності формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти були виділені мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний та комунікативно-інформаційний критерії сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей. Крім того для встановлення зворотного зв'язку викладача зі студентами й одержання інформації про рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти визначено три рівні сформованості зазначеної компетентності – *високий, середній, низький*.

12. Порівняльно-узагальнюючі результати розподілу студентів КГ і ЕГ за рівнями сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти на початок і кінець експерименту вказує на те, що високий рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів КГ підвищився на 1 %, тоді як у студентів ЕГ значно суттєвіше зріс досліджуваний показник, а саме на 33 %. Додатній приріс бачимо і по середньому рівню сформованості професійно-мовленнєвої компетентності, однак у студентів КГ він становить 2 %, а в ЕГ 11 %. Суттєві

зміни відбулися за низьким рівнем у студентів ЕГ – він знизився на 44 %, однак у КГ можемо відмітити зменшення лише на 3 %.

13. Порівняння отриманих результатів за критерієм достовірності К. Пірсона показує, засвідчує достовірну відмінність між рівнями сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти у ЕГ та КГ за всіма критеріями і компонентами на контрольному етапі експерименту і дозволяє прийняти рішення про те, що запровадження в освітній процес моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей у закладах вищої освіти, а також інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом» має позитивний вплив на формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів ЕГ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. 100 експрес-уроків української : навч. посібник 2-ге вид. Київ : Книголав, 2016. 192 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Л. : ЛГУ, 1968. 339 с.
3. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посібник: за заг. ред. Олександри Сербенської. Л. : Світ, 1994. 152 с.
4. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. Львів, 2001.
5. Бальцевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2004.
6. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. К. : Вид. центр «Академія», 2004. 344 с.
7. Берегова Г. Д. Формування культури мовлення студентів аграріїв в умовах нижньонадніпрянських говірок (дис. канд. пед. наук : 13.00.02). Херсон, 2003. 244 с.
8. Біляев О. М. Проблема методів у навчанні мови. Укр. мова і л-ра в шк, № 10, 1980. С. 57 – 67.
9. Біляев О. М. Сучасний урок української мови. К. : Рад. шк., 1981. 176 с.
10. Біляев О. М., Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І., Передрій Г. Р., Рожило Л. П. Методика вивчення української мови в школі : посіб. для вчителів. К. : Рад. шк., 1987. 246 с.
11. Богоявленский Д. Н. Психология учения русскому языку. Рус. яз. в шк, № 5, 1977. С. 79 – 86.
12. Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса: ПНЦ АПН України, 2003. 335 с.
13. Божович Е. Д. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы. Вопр. психологии, № 1, 1997. С. 33 – 44.
14. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти. К. : Компас, 1997. 64 с.

15. Бутенко Т. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. (Дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.04). Вінницький державний педагогічний ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2011. 274 с.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: ВТФ «Перун», 2009. 1728 с.
17. Волкотруб Г. Практична стилістика сучасної української мови. Використання морфологічних засобів мови : навч. посіб. К. : ЛДЛ, 1998. 176 с.
18. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М. : Наука, 1981. 139 с.
19. Ганніченко, Т. А. Формування комунікативної компетенції майбутніх економістів засобами дидактичної гри у процесі мовної освіти. (Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання”). Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2009. 21 с.
20. Гнезділова К. М., Касярум С. О. Моделі та моделювання у професійній діяльності викладача вищої школи : навч. посіб. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2011. 124 с.
21. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Основы речевой коммуникации : учеб. для вузов. М. : ИНФРА-М, 1997. 272 с.
22. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
23. Горелов И. Н. Вопросы теории речевой деятельности. Таллинн, 1987. 196 с.
24. Горкуненко, П. Формування професійної компетентності викладача педагогічного вищого навчального закладу I–II рівнів акредитації в контексті загальноєвропейської інтеграції [Електронний ресурс]. Нова педагогічна думка. №1. 2010. Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_1/Gorkunen.pdf.
25. Горобець С. А. Теоретичні засади проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця-економіста. Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка, Вип. 31. 2007. С. 106–109.

26. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004. 362 с.
27. Гудзик И. Ф. Способствовать эффективному решению жизненных проблем: компетентностная парадигма образования и коммуникативная направленность обучения русскому языку. Рус. словесность в шк. Украины, № 4. 2007. С. 12 – 15.
28. Дридзе Т. М. Текст как объект смыслового восприятия. Смысловое восприятие речевого сообщения. М. : Наука, 1976. С. 34 – 44.
29. Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей : монографія. Харк. нац. акад. міськ. господарства. Х. : ХНАМГ, 2010. 320 с.
30. Енциклопедія освіти. За ред. В. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
31. Єрмоленко С. Формування комунікативної компетенції у лінгводидактиці / С. Єрмоленко // Укр. мова і л-ра в шк. – 2007. – № 3. – С. 42 – 46.
32. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. М. : Наука, 1982. 159 с.
33. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради України. № 2122-VIII від 11.07.2017. № 33. 360 с. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
34. Закон України «Про вищу освіту». Закон від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
35. Заячківська Н., П'ятакова Г. Сучасні педагогічні технології та методика застосування їх у вищій школі. Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 55 с.
36. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2001. 432 с.

37. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов. Рус. яз. за рубежом, № 4, 1990. С. 54 – 60.
38. Ипполитова Н. А. Текст в системе обучения русскому языку в школе : учеб. пособие для студентов пед. вузов. М. : Флинта, Наука, 1998. 176 с.
39. Кочкина З. А. Аудирование: что это такое? Иностр. яз. в шк., № 5. 1964. С. 14 – 18.
40. Краевская Н. А. Семантический компонент внутренней программы речевого высказывания. (Дис. канд. филол. наук.). М., 1984. 208 с.
41. Краевский В. В., Хуторской А. В. Основы обучения. Дидактика и методика : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. М. : Издат. центр «Академия», 2007. 352 с.
42. Краєвська О. Д. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв у процесі професійної підготовки. (Дис. на здобуття наук. ступ. канд. педаг. наук: 13.00.04). Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2015. 278 с.
43. Кристопчук Т. Є. Компетентнісний підхід: європейський вимір. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка, № 6, 2011. С. 33–41.
44. Куварова О.К. Роль культури мовлення у формуванні мовної особистості. Культура професійного мовлення: Матеріали регіональної науково-методичної конференції. Дніпропетровськ: Пороги, 2006.
45. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. Изд. 3-е. М. : СПб., 2003. 287 с.
46. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. М. : Просвещение, 1969. 214 с.
47. Лепіхова Л. Соціалізація та соціально-психологічна компетентність як рівні особистісної зрілості. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. збірник. Всеукр. фонд «Крок за кроком». К.: Контекст, 2000. С. 105–109.

48. Лингвистический энциклопедический словарь. Гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. доп. М.: Большая рос. энцикл., 2002. 709 с.
49. Луговий В. І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Київ, 2009. С. 8–13.
50. Львов М. Р. Основы теории речи: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М.: Издат. центр «Академия», 2000. 248 с.
51. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 296 с.
52. Малихін О. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект. Кривий Ріг : Видав. дім, 2009. 306 с.
53. Матвієнко О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. (Дис. доктора пед. наук : 13.00.04). Національний пед. університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 496 с.
54. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. К. : ВЦ „Академія”, 2007. 360 с.
55. Мединська Н. Текст як засіб формування мовної особистості [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2011_3/medins.pdf
56. Мирошникова О. Х. Формирование профессионально-языковых компетентностей в системе естественнонаучного образования на основе технологии языкового портфеля. (Дисс. кандидата пед. наук : 13.00.08). Ростов-на-Дону, 2008. 195 с.
57. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування. К.: Професіонал, 2005. 485 с.
58. Олійник І. С., Іваненко В. К., Рожило Л. П., Скорик О. С. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посіб. К. : Вища шк., 1989. 439 с.

59. Олійник П. М. Педагогіка туризму. К. : Видавничий дім «Слово», 2004. 296 с.
60. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису: Лінгводидактичні аспекти, № 9, 2006.
61. Онищук В. О. Психолого-педагогическая характеристика процесса усвоения навыков и умений. Дидактика современной школы : пособие для учителей. Киев : Рад шк., 1987. 350 с.
62. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. М. : Рус. яз., 1989. 276 с.
63. Педагогика и психология высшей школы : учеб. пособие. Под ред. С. И. Самыгина. Ростов-н/Д. : Феникс, 2002. 544 с.
64. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови: Теоретичний аспект. Х. : Основа, 1995. 240 с.
65. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека освітньої політики . К.: «К.І.С.», 2004. С. 66–72.
66. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К. : СПД Кулінічев Б. М., 2007. 144 с.
67. Сербенська О. Про можливості мови і культуру слова. Урок української мови. 2002. № 1. С. 17–19.
68. Симоненко Т. Основні напрямки роботи над розвитком професійної комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів. Укр. мова і л-ра в шк., № 3. 2005. С. 43 – 47.
69. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. 2-е вид. К. : Каравела, 2008. 400 с.
70. Соловей Л.С. Компетентнісний підхід і оптимізація туристичної освіти. Людський капітал в умовах трансформації українського суспільства: Міжнарод. наук. конф. викл., асп. і студ. К.: Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2014. С. 23–24.

71. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Ред. В. І. Воловича. Київ : Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
72. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. СПб.: Питер, 2002. 272 с.
73. Хомский Н. Язык и мышление. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. 122 с.
74. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования. Народное образование, №2. 2003. С. 58–64.
75. Чаплак М. Сучасні тенденції формування професійної компетентності майбутніх педагогів [Електронний ресурс]. Современные вопросы мировой науки : материалы конференції. 2010. Режим доступа : http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Pedagogica/58932.doc.htm.
76. Чорна Л. В. Організація якісної практичної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки, Вип. 124. Черкаси, 2008. С. 77 – 82.
77. Шахнарович О. М. Онтогенез речи и формирование языковой способности человека. Человеческий фактор в языке : Язык и порождение речи. М. : Наука, 1991. С. 185-220.
78. Bates E., В. Mac Whinney. Functionalist approach to grammar. Language Acguition : The State of the Art. Cambridge, 1982.
79. Garret M. F. Production of speech. Observations from normal and pathological language use. Normality and pathology cognitive functions. London, 1982.
80. Hymes D. Sociolinguistics and ethnography of Speaking Social anthropology and language. London, 1971. 318 p.
81. Johnson K. Communicative approaches and communicative process. 1979. Pp. 45–63.
82. Osqood C. E. On understanding and creating sentences. American Psychologist, V. 18, № 12, 1963.
83. Skinner B. F. Verbal Behavior. New York, 1971.
84. Ulrich W. Grundbeg riffe des Dents chunterrichts. Klel, 1979. P. 17–24.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тематичний план інтеграційного практико-орієнтованого спецкурсу «Сучасна українська мова з практикумом»

№ з/п	Назви теоретичних розділів	Кількість годин						
		Разом	Аудиторних	Лекційних	Практичних	Індивідуальна робота	Самостійна робота	Підсумковий контроль
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Культура професійного мовлення								
1.	Вступ. Українська мова = національна мова українського народу, державна мова України. Літературна мова.	4	2	2			2	
2.	Стилі української літературної мови. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови. Мова і професія	6	4	2		2	2	
3.	Культура усного ділового спілкування	6	4	2	2		2	
4.	Види усного спілкування за професійним спрямуванням	6	4	2		2	2	
5.	Особливості публічних виступів	6	2		2		4	
6.	Культура мовлення під час дискусії та дебатів	8	4		2		4	2
<i>Разом</i>		36	20	8	6	4	16	2
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Нормативність і правильність мовлення								
1.	Мовна норма. Нормативність і правильність мовлення. Орфоепічні та акцентологічні норми. Типи термінологічних словників (відповідно до фаху).	4	2	2			2	
2.	Лексичні норми сучасної української літературної мови. Термінологія і професіоналізми	4	2		2		2	
3.	Морфологічні та синтаксичні норми сучасної української мови в професійному спілкуванні. Особливості вживання граматичних форм іменників, займенників, числівників	12	6	2	2	2	6	
4.	Особливості вживання граматичних форм прикметників, прислівників, дієслів, службових слів	16	10	2	4	2	6	2
<i>Разом</i>		36	20	6	8	4	16	2
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. Правила складання професійних документів								
1.	Загальні вимоги до складання і оформлення документів	10	6	2		4	4	
2.	Укладання документів щодо особового складу	8	4	2	2		4	
3.	Укладання довідково-інформаційних документів	8	4	2	2		4	
4.	Укладання розпорядчих та організаційних документів	10	6	2	2		4	2
<i>Разом</i>		36	20	8	6	4	16	2
<i>Разом за навчальним планом</i>		108	60	22	20	12	48	6

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Культура усного ділового спілкування

Тема 1. Вступ. Українська мова – національна мова українського народу, державна мова України.

Тема 2. Стилї та жанри української літературної мови. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови. Мова і професія
Тема 3. Культура усного ділового спілкування.

Тема 4. Види усного спілкування за професійним спрямуванням

Тема 5. Особливості публічних виступів

Тема 6. Культура мовлення під час дискусії та дебатів

Змістовий модуль 2. Нормативність і правильність мовлення

Тема 1. Нормативність і правильність мовлення. Орфоепічні та акцентологічні норми української літературної мови. Типи термінологічних словників (відповідно до фаху)

Тема 2. Лексичні норми сучасної української літературної мови. Термінологія і професіоналізми

Тема 3. Морфологічні норми сучасної української мови. Особливості вживання граматичних форм іменників та прикметників, займенників, числівників

Тема 4. Особливості вживання граматичних форм прислівників, дієслів та службових слів.

Змістовий модуль 3. Правила складання професійних документів

Тема 1. Загальні вимоги до складання і оформлення документів

Тема 2. Укладання документів щодо особового складу.

Тема 3. Укладання довідково-інформаційних документів

Тема 4. Укладання розпорядчих та організаційних документів

Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ. Українська мова – національна мова українського народу, державна мова України. Літературна мова.	2
2	Стилї української літературної мови. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови. Мова і професія	2
3	Культура усного ділового спілкування	2
4	Види усного спілкування за професійним спрямуванням	2
5	Мовна норма. Нормативність і правильність мовлення. Орфоепічні та акцентологічні норми літературної мови	2
6	Морфологічні та синтаксичні норми сучасної української мови. Особливості вживання граматичних форм іменників, займенників, числівників	2
7	Особливості вживання граматичних форм прикметників, прислівників, дієслів, службових слів	2
8	Загальні вимоги до складання і оформлення документів. Укладання обліково-фінансових документів	2
9	Укладання документів щодо особового складу	2
10	Укладання довідково-інформаційних документів	
11	Укладання розпорядчих та організаційних документів	
	Разом	22

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Культура усного ділового спілкування	2
2	Особливості публічних виступів	2
3	Культура мовлення під час дискусії та дебатів	2
4	Лексичні норми сучасної української літературної мови. Термінологія і професіоналізми	2
5	Особливості вживання граматичних форм займенників, числівників	2
6	Особливості вживання граматичних форм дієслів	2
7	Особливості вживання службових слів	2
8	Текстове оформлення документів щодо особового складу	2
9	Текстове оформлення довідково-інформаційних документів	2
10	Текстове оформлення розпорядчих та організаційних документів	
	Разом	20

Теми індивідуальних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Мова як засіб пізнання, мислення, спілкування	2
2	Правила спілкування фахівця при проведенні зустрічей, переговорів, прийомів та по телефону	2
3	Типи термінологічних словників (відповідно до фаху)	2
4	Пунктуаційні норми сучасної української мови	2
5	Вимоги до тексту документа	2
6	Укладання обліково-фінансових документів	2
	Разом	12

Завдання для самостійної роботи карта самостійної роботи студента

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали	Термін виконання (тижні)
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Культура професійного мовлення			
Тема 1. Вступ. Українська мова – національна мова українського народу, державна мова України (4 год)	Індивідуальне заняття	5	1
Тема 2. Стили української літературної мови. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови (4 год)	Індивідуальне заняття		2
Тема 3. Культура усного ділового спілкування. Особливості публічних виступів (4 год)	Практичне заняття Тест		3
Тема 4. Види усного спілкування за професійним спрямуванням (4 год)	Практичне заняття		4

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II Нормативність і правильність мовлення			
Тема 5. Лексичні, орфографічні, орфоепічні норми сучасної української літературної мови в професійному спілкуванні Термінологія і професіоналізми (4 год)	Практичне заняття		6
Тема 6. Морфологічні, синтаксичні норми сучасної української літературної мови в професійному спілкуванні (4 год)	Індивідуальне заняття	5	7
Тема 7. Особливості вживання граматичних форм іменників, прикметників, займенників та числівників (4 год)	Практичне заняття Тест		8
Тема 8. Особливості вживання граматичних форм дієслів та службових слів (4 год)	Індивідуальне заняття	5	9
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. Правила складання професійних документів			
Тема 9. Загальні вимоги до складання і оформлення документів (4 год)	Індивідуальне заняття	5	11
Тема 10. Укладання документів щодо особового складу (4 год)	Практичне заняття	5	12
Тема 11. Укладання довідковоінформаційних документів (4 год)	Індивідуальне заняття	5	13
Тема 12. Укладання документів з розпорядчих та організаційних документів (4 год)	Практичне заняття Тест	5	14
Разом: 48 годин		Разом: 60 балів	

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ

Тема 1. Вступ. Українська мова – національна мова українського народу, державна мова України (4 год)

1. Державотворча роль мови. Функції мови.
2. Проаналізувати нормативні документи про державний статус української мови.
3. Підготувати виступ: «Мова як генетичний код нації, засіб пізнання, мислення, спілкування, як показник рівня культури людини».

спілкування, як показник рівня культури людини».

Тема 2. Мова і професія. Специфіка мовлення фахівця (4 год)

1. Проаналізувати стилі і типи мовлення. Охарактеризувати офіційно-діловий стиль.

2. Скласти словник-довідник мудрих порад мовного етикету.

3. Написати твір - роздум «Моя майбутня професія».

Тема 3. Культура усного ділового спілкування (4 год)

1. Скласти словничок мовних моделей звертання, вибачення, прощання, відмови, погодження.

2. Розробити прийоми активізації уваги слухачів.

3. Виканити блок тестових завдань за підручником: Шевчук С.В. Ділове мовлення:

Модульний курс.- К: Арій, 2010.- с. 384-389.

Тема 4. Види усного спілкування за професійним спрямуванням (4 год)

1. За словником з'ясувати значення жанрів публічних виступів.

2. Ознайомитися з стратегіями ведення перемовин.

3. Скласти варіанти службової телефонної розмови згідно її етапів. З'ясувати етичні питання використання мобільних телефонів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. НОРМАТИВНІСТЬ І ПРАВИЛЬНІСТЬ МОВЛЕННЯ

Тема 5. Лексичні, орфографічні, орфоепічні норми сучасної української літературної мови в професійному спілкуванні (4 год)

1. Виписати з тлумачного словника значення нової для вас власне-української та іншомовної лексики, що вживаються в професійному мовленні видавця і журналіста.
2. З'ясувати поняття «номенклатурні назви» у професійному мовленні.
3. З'ясувати особливості українського правопису. Опрацювати основні правила орфографії. Скласти словниковий диктант на 50 - 80 слів складних для написання.
4. Навести приклади складноскорочених слів, аббревіатур та графічних скорочень професійного спрямування.
5. Стисло законспектувати основні правила правопису власних назв.
6. Опрацювати статті за підручником: Ющук І.П. Українська мова - Київ: Либідь, 2004: «Сонорні, дзвінки і глухі приголосні» (стор.107-108), «М'які і тверді приголосні» (стор.108-110); «Наголос» (стор.127-128) та запам'ятати особливості вимови звуків в українській літературній мові.

Тема 6. Морфологічні та синтаксичні норми сучасної української літературної мови в професійному спілкуванні (4 год.)

1. Ознайомитися з особливостями використання різних частин мови у професійному спілкуванні.
2. З'ясувати місце в реченні вставних слів та словосполучень у діловому мовленні.
3. Стисло законспектувати основні правила координування підмета з присудком, складні випадки керування та узгодження у професійному мовленні.
4. Охарактеризувати синтаксичні аспекти професійного мовлення, основні форми викладу матеріалу, структуру речень і словосполучень.

Тема 7. Особливості вживання граматичних форм іменників, прикметників, займенників та числівників (4 год)

1. Записати 10 іменників на позначення професій, посад, звань обраного фаху.
2. Стисло законспектувати основні правила відмінювання прізвищ, імен, по батькові, географічних назв.
3. Навести приклади правопису відмінкових закінчень іменників II відміни у родовому відмінку.
4. З'ясувати особливості використання займенників у діловому мовленні.
5. Проаналізувати особливості використання граматичних форм прикметників.
6. Опрацювати §109 «Відмінювання прикметників» за підручником: Ющук І.П. Українська мова - Київ: Либідь, 2004.
7. Опрацювати статтю за підручником Шевчук С.В. Ділове мовлення: Модульний курс.- К: Арій, 2010.- с. 364-369. - Узгодження прикметників з іменником на означення певних професій.

Тема 8. Особливості вживання граматичних форм дієслів та службових слів (4 год)

1. З'ясувати значення використання форм наказового способу дієслів у текстах ОДС. Навести приклади речень.
2. Скласти 8-10 речень професійного спрямування, ввівши безособові конструкції на - то.
3. З'ясувати особливості перекладу російських прийменникових конструкцій. Підібрати завдання на переклад прийменникових конструкцій з російської на українську мову із збірників вправ.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. ПРАВИЛА СКЛАДАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ

Тема 9. Загальні вимоги до складання і оформлення документів. (4 год)

1. Опрацювати статтю «З історії документів в Україні» (за підручником: Глушик С.В. Сучасні ділові папери – К: Видавництво А.С.К., 2003) та підготувати інформацію з цього питання.

2. Записати вимоги до оформлення сторінки документа, заголовків і підзаголовків, виносок, приміток.

3. Виконати тестові завдання з класифікації документів за підручником: Шевчук С.В. Ділове мовлення: Модульний курс.- К: Арій, 2010.- с. 61-65.

Тема 10. Укладання документів щодо особового складу (4 год)

1. Ознайомитися з вимогами до написання наказу. Написати наказ на призначення та звільнення з посади працівника.

2. Написати власне резюме і характеристику на працівника установи.

3. Виконати тестові завдання з класифікації документів за підручником: Шевчук С.В. Ділове мовлення: Модульний курс.- К: Арій, 2010.- с. 128-133.

Тема 11. Укладання довідково-інформаційних документів (4 год)

1. Скласти прес - реліз на тему, пов'язану з вашою майбутньою професією.

2. Скласти протокол та витяг з протоколу засідання зборів працівників установи.

3. Виписати типові мовні звороти, що вживаються в довідково-інформаційних документах професійного спрямування.

Тема 12. Укладання документів з розпорядчих та організаційних документів (4 год)

1. Проаналізувати відмінність між трудовою угодою, трудовим договором і трудовим контрактом.

2. З'ясувати основні вимоги до складання й оформлення розпорядчих і організаційних документів, види документів, класифікацію і системи документації.

3. Скласти наказ, розпорядження, постанову.

КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Навчальні досягнення студентів із дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» оцінюються за кредитно-модульною системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу студента на практичних заняттях, виконання самостійної роботи, індивідуальну роботу, модульну контрольну роботу.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється з використанням роздрукованих завдань (різнорівневих тестів) або за допомогою комп'ютерних програм. Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Лінгвістичні дослідження, які виконує студент за визначеною тематикою, обговорюються та захищаються на практичних чи індивідуальних заняттях.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань;
- ініціативність у навчальній діяльності. Форма підсумкового контролю успішності навчання – екзамен.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Глущик С. В., Дияк О. В., Шевчук С. В. Сучасні ділові папери: Навчальний посібник, - К.: Арій, 2009.
2. Гриджук О.С. Українська мова за професійним спрямуванням у таблицях і схемах: навч. посібник – Львів: Магнолія, 2010.
3. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 624 с.
4. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: Навч. посібн. / З.Мацюк, Н. Станке- вич. – 4-те вид. – К. : Каравела, 2011. – 352 с.
5. Мозговий В.І. Українська мова у професійному спілкуванні: модульний курс: навчальний посібник для студентів вузів. – 4-те вид. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 591с.
6. Корж А.В. Українська мова професійного спрямування : навчальний посібник. – 2-ге вид. – Київ : КНТ : ЦУЛ, 2012 . – 293 с.
7. Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення: навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 220с.
8. Погиба Л.Г., Грибіниченко Т.О., Голіченко Л.М., Кавера Н.В.. Практикум з української мови за професійним спрямуванням: навч. Посібник.– 2-е вид. К. : Кондор-Видавництво, 2014. – 296 с
9. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посібн. (упор. А.В. Лисенко, Т.К. Ісаєнко, С.М. Дорошенко). – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 280 с.
10. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – 3-те вид., виправл. і доповн. – К. : Алерта, 2013. – 696 с

Додаткова література

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити // За заг. ред. О.Сербенської: Посібник. – Львів: Світ, 1994.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. – К., 1991.
3. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів: Світ, 2003.
4. Ботвина Н.Д. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови. – К.: Артєк, 2001.
5. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові. – К.: Рад. школа, 1984.
6. Волощак М. Неправильно-правильно: Довідник з українського слововживання: за матеріалами засобів масової інформації. – К., 2000.
7. Гнаткевич Ю. Уникаймо русизмів в українській мові. – К., 2000.
8. Головащук С.І. Словник-довідник з українського літературного слововживання . – К., 2000.
9. Головащук С.І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К.: Либідь, 1995.
10. . Гриценко Т.Б. Українська мова за професійним спрямуванням: навч.посібник / Т.Б.Гриценко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 624 с
11. Гуйванюк Н.В. Українська мова. Схеми, таблиці, тести: Навч. посібник // Н.В. Гуйванюк, О.В. Кардашук, О.В. Кульбабська.-Львов:Світ, 2005.
12. Дороніна М. Культура спілкування ділових людей. – К., 1998.
13. Загнітко А.П., Данилюк І.Г., Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007.
14. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова. – 8-ме вид., випр.- Х. СПД ФО Співак Т.- К., 2006.
15. Кочан І.М., Токарська А.С. Культура рідної мови. – Львів: Світ, 1996.

16. Культура української мови: Довідник. – К.: Либідь, 1990.
17. Культура фахового мовлення: Навчальний посібник / За ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2011. – 528 с.
18. Литвин І.В., Литвин С.І. Сучасна українська мова в схемах і таблицях: Навч. посібник. - 2.вид. - К. : А.С.К., 2005.
19. Мамрак А.В. Українське документування: мова та стиль: Навч. посіб. – 3-є вид. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 364 с.
20. Масенко Л.Т. Суржик: між мовою і язиком. – К.: Києво-могилянська академія, 2011. – 135с.
21. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с
22. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування: Навч. посібник, - К.: ВД «Професіонал», 2005.
23. Мозговий В.І. Українська мова у професійному спілкуванні. Модульний курс. Навчальний посібник. К., 2006.
24. Оперчук О. Українське ділове мовлення - К., 2004.
25. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К., 2003.
26. Потелло Н.Я. Українська мова і ділове мовлення. – К., 2002.
27. Семенов О. М. Культура наукової української мови: Навч. посібник - К.: «Академвидав», 2010.
28. Середницька А.Я. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посібник – К.: Знання, 2011.- 212с.
29. Стахів М.О. Український комунікативний етикет: навч.метод.посібник / М.О.Стахів. – к.:Знання, 2008. – 245с.
30. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум: навчальний посібник. – К.: Цент навчальної літератури, 2004. - 216с.
31. Середницька А.Я., Куньч З.Й. Ділова українська мова: Навч. посібник. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту —Львівська політехніка, 2007. – 140 с.
32. Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000.
33. Сучасне діловодство: зразки документів, діловий етикет, інформація для ділової людини; за ред. В.М. Бріцина. — К.: Довіра, 2007.
34. Український правопис / НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови,- К, 2003.
35. Проблеми української термінології // Вісник. - Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2004,- № 503.
36. Томан І. Мистецтво говорити / Пер. з чеської. - К.: Політвидав України, 1989. - 293с.
37. Українська мова на щодень, на щомить (для державних службовців). Навч. посібник. – К.: Атака, 2004. – 392 с.
38. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О.А. Лисенко, В.М. Пивоваров, Л.М. Сідак та ін. – Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. – 340 с.
39. Шеломенцев В.М. Етикет і сучасна культура спілкування. - К.: Лібра, 2003
40. Чак Є.Д. Складні випадки вживання слів. – К.: Рад. школа, 1984.
41. Шевчук С.В., Лобода Т.М. Українська мова на щодень, на щомить (для державних службовців). Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004.
42. Шевчук С.В. Ділове мовлення для державних службовців: Навчальний посібник,- К.: Арій, 2008.
43. Шевчук С.В. Ділове мовлення: Модульний курс: Підручник. - К.: Арій, 2010.
44. Шевчук С.В. Українське професійне мовлення. Навч.посіб. – К.: Алерта, 2011.
45. Шевчук С.В. Службове листування. - К., 1999.
46. Ющук І.П. Українська мова.- К.: Либідь, 2004.

Мовні ресурси в Інтернет-мережі

1. Довідник з української мови: <http://www.ussr.to/All/tishkovets/movva.html>
2. 3 енциклопедії «Українська мова»: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>
3. Електронний підручник з сучасної української мови: <http://www.philolog.univ.kiev.ua/WINS/pidruchn/index.htm>
4. Електронна бібліотека Інституту журналістики (www.journ.univ.kiev.ua)
5. Класифікація нормативних документів України.
6. <http://document.org.ua/docs/class.php>
7. Лінгвоцид (мововбивство): <http://lingvocyd.narod.ru>
8. Нова мова: <http://www.novamova.com.ua>
9. Мова ділових паперів.- <http://bpapers.iatp.org.ua/?chapter=Style>
10. Семенов О.М. Електронний навчально-методичний комплекс «Словесник». <http://www.children.edu-ua.ne>
11. Семенов О.М. Український фольклор. Web-посібник. <http://www.vesna.org.ua>
12. Словник архаїзмів: <http://www.history.univ.kiev.ua/letopis/slov.html>
13. Словник іншомовних слів: <http://www.pcdigest.net/ures/book/sis.shtml>
14. Словники України «on-line»: http://www.ulif.org.ua/ulp/dict_all/
15. Українська мова: Енциклопедія. -<http://litopys.narod.ru/ukrmova/um113.htm>
16. Українська мова в Інтернеті <http://www.novamova.com.ua>
17. Український тезаурус: http://www.geocities.com/hommah_chorny/
18. Уроки державної мови: <http://mova.kreschatic.kiev.ua/>
19. Урок української: http://www.t.kiev.ua/urok_ukrain/
20. Урядовий портал: Узагальнені форми і зразки документів, інструкції з діловодства відповідних установ. <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category>
21. Я розмовляю українською! – <http://www.arkas-proswita.iatp.org.ua>
22. www.linguist.univ.kiev.ua
23. www.mova.info
24. www.vesna.org.ua

Словники

1. Бирик С.П. та ін. Словник епітетів української мови // За ред. Л.О.Пустовіт. - К.: Довіра, 1998.
2. Білоус М., Сербенська О. Екологія українського слова. Практичний словник - довідник. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Франка, 2005.
3. Бобух Н.М. Словник антонімів поетичної мови: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. // Київський міжнародний ун-т. - К.: ВПЦ КиМУ, 2004.
4. Бурячок А.А. Орфографічний словник української мови. - К.: Наукова думка, 2002.
5. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001.
6. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики: 253 000 слів // В.Т.Бусел (авт., кер. проекту та головн. ред.), В.Т. Бусел (уклад.). - К., Ірпінь: Перун, 2004.
7. Вусик О.С.Словник українських синонімів /А.М.Поповський (ред.). - Д.: Січ, 2000.
8. Головащук С.І. Словник наголосів. – К.: Наук. думка, 2003. – 319 с.
9. Головащук С.І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. – К.: УНВЦ «Рідна мова», 2000. – 351 с.
10. Горпинич В.О. Словник географічних назв України (топоніми та відтопонімі прикметники). – К.: Довіра, 2001.
11. Гринчишин Д.Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови. – К.: Рад. шк., 1986.
12. Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови / Міжнародний фонд «Відродження». - Львів: Фенікс, 1996.
13. Етимологічний словник української мови: У 7-т. //АН УРСР. Ін-т мовознавства ім.

- О.О.Потебні; Ред. кол. О.С.Мельничук (гол. ред.), І.К.Білодід, В.Т.Коломієць, О.Б.Ткаченко.-
Т.1-3.- К.: Наук. думка, 1982-1989.
14. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів // С.Я.Єрмоленко (ред.). — К.: Либідь, 2001.
15. Івченко А.О. Орфографічний словник української мови: Понад 40000 слів. - Х.: Фоліо, 2006.
16. Калашник В.С., Колоїз Ж.В. Словник фразеологічних антонімів української мови. – 3-тє вид., доп., випр. - К.: Довіра, 2006.
17. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській мові. – К.: Вища шк., 1975.
18. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Короткий словник перифраз // За ред. В.О. Винника. – К.: Рад. шк., 1985.
19. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Словник фразеологічних синонімів // За ред. В.О.Винника. – К.: Рад. шк., 1988.
20. Кочерган М.П. Словник російсько - українських міжмовних омонімів. — К.: Академія, 1997.
21. Культура мови на щодень /Н.Я.Дзюбишина-Мельник, Н.С.Дужик, С.Я.Єрмоленко та ін. - К.: Довіра, 2000.
22. Левченко О. Культура мовлення (Офіційно-діловий стиль). - Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005.
23. Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник-довідник. – Л.: Світ, 2002.
24. Новий орфографічний словник української мови: Граматика в таблицях: 50000 слів // О.А. Аматауні (голова ред.-худож.ради).- К.: Аконіт, 2005.
25. Новий російсько-український словник-довідник / уклад. С.Я.Єрмоленко та ін.. – вид. 2-е, доп. і вип. - К.: Довіра: УНВЦ «Рідна мова», 1999. (Б-ка держ. службовця. Держ. мова і діловодство).
26. Орфографічний словник української мови для школяра. А-Я: Близько 50 000 слів // Н.О.Кошманенко (уклад.). - К.: А.С.К., 2003.
27. Полюга Левко Михайлович. Словник синонімів української мови. - 2.вид. - К.: Довіра, 2006.
28. Полякова Л.О. Український орфографічний словник з граматичними таблицями+ короткий правописний коментар: 80000 слів. — Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006.
29. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки //Й.Ф.Андерш, С.А.Воробйова, М.В.Кравченко та ін. – К.: Наук. думка, 1994.
30. Словник символів культури України // За заг. ред. В.П.Коцура, О.І.Потапенка, М.К.Дмитренка. - К.: Міленіум, 2002.
31. Словник антонімів української мови // За ред. Л.С. Паламарчука. – Вид. 2, доп. і випр. – К.: Довіра, 2001.
32. Словник іншомовних слів /Уклад. Л.О.Пустовіт та ін.. – К.: Довіра, 2000. (Б-ка держ. службовця. Держ. мова і діловодство).
33. Словник синонімів української мови: В 2 т. // А.А.Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І.Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 1999-2000.
34. Словник труднощів української мови // Гринчишин Д.Г., Капелюшний А.О., Пазяк О.М. та ін.: За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Рад. шк., 1989.
35. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003.
36. Струганець Л. Культура мови. Словник термінів. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.2000.

37. Україна в словах. Мовокраїнознавчий словник-довідник // Упор. і кер. Н.Данилевська. - К.: Вид-во «Просвіта», 2004.
38. Українська мова: Енциклопедія.- 2.вид., випр. і доп. - К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2004.
39. Український правопис. - 8-е вид., стереотипне. - К.: Наук, думка, 2015. – 240 с.
40. Український орфографічний словник: Близько 172 000 слів / Ін-т мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України; Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред.. В.Г. Складенка; [уклад.В.В.Чумак та ін.]. – вид.7-ме, перероблене і доповнене. – К.: Довіра, 2008. – 983с.
41. Український орфографічний словник // За ред.. В.М.Русанівського. – 5-е вид., переробл. і доповн. – К.: Довіра, 2005.
42. Читай і знай!: Довідник-практикум з граматики та стилістики сучасної української мови. – К.: Вид. дім —Києво-Могилянська академія, 2007. – 197 с.
43. Фразеологічний словник української мови. У 2 книгах. Друге видання.– К.: Наукова думка. – 1999. – Кн. 1, 2.

Додаток Б

Методика діагностики рівня сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей в закладах вищої освіти

І блок

Мотиваційно-ціннісний компонент

Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації Т. Д. Дубовицької (для визначення рівня внутрішньої і зовнішньої мотивації студентів).

Інструкція

Вам пропонується взяти участь у дослідженні, спрямованому на підвищення ефективності навчання. Прочитайте кожне висловлювання і виразіть своє відношення до дисципліни, що вивчається, проставивши навпроти номера висловлювання свою відповідь, використовуючи для цього такі позначення:

правильно – (+ +); мабуть, правильно – (+); мабуть, неправильно – (-); неправильно – (- -).

Пам'ятайте, що якість наших рекомендацій залежатиме від щирості та точності Ваших відповідей.

1. Вивчення цієї дисципліни дасть мені можливість дізнатися багато важливого для себе, проявити свої здібності.
2. Дисципліна, що вивчається, є цікавою для мене і я хочу знати з цієї дисципліни якомога більше.
3. У вивченні цієї дисципліни мені досить тих знань, які я одержую на занятті.
4. Навчальні завдання з цієї дисципліни мені нецікаві, я їх виконую тому, що цього вимагає вчитель (викладач).
5. Труднощі, що виникають під час вивчення цієї дисципліни, роблять його для мене ще більш захоплюючим.
6. У вивченні цієї дисципліни окрім підручників і рекомендованої літератури самостійно читаю додаткову літературу.
7. Уважаю, що важкі теоретичні питання з цієї дисципліни можна було б не вивчати.
8. Якщо щось не виходить із цієї дисципліни – намагаюся розібратися і дійти до суті.
9. На заняттях з цієї дисципліни у мене часто буває такий стан, коли «зовсім не хочеться вчитися».
10. Активно працюю і виконую завдання тільки під контролем учителя (викладача).
11. Матеріал, що вивчається з цієї дисципліни, з цікавістю обговорюю у вільний час зі своїми однокласниками (друзями).
12. Намагаюся самостійно виконувати завдання з цієї дисципліни, не люблю, коли мені підказують і допомагають.
13. За можливості намагаюся списати у товаришів або прошу когось виконати завдання за мене.
14. Уважаю, що всі знання з цієї дисципліни є цінними і, за можливості, треба знати з цієї дисципліни якомога більше.
15. Оцінка з цієї дисципліни для мене важливіша, ніж з інших.
16. Якщо я погано підготовлений до заняття, то особливо не засмучуюся і не переживаю.
17. Мої інтереси і захоплення у вільний час пов'язані з цією дисципліною.
18. Ця дисципліна дається мені важко і мені доводиться примушувати себе виконувати навчальні завдання.

7	Розуміння важливості освіти, що здобувається, для подальшого професійного зростання																			
---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Карта оцінки рівня сформованості самоосвітнього елементу сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей в закладах вищої освіти

Оцініть себе за 10-бальною шкалою на скільки ви знаєте і володієте такими знаннями, уміннями, навичками

	Елементи формування культури мовлення: самоосвітній елемент	Бали																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10									
1	Здатність самостійно визначати цілі і завдання самоосвіти у формуванні культури мовлення																			
2	Знання та вміння організації самоосвітньої діяльності в процесі вивчення гуманітарних і фахових дисциплін																			
3	Вміння вирішувати поставлені навчально-професійні задачі самостійно																			
4	Прагнення до самостійного пошуку та аналізу навчальної інформації																			
5	Здатність самостійно визначати завдання професійного та особистісного розвитку																			
6	Уміння здійснювати майбутню педагогічну діяльність в умовах оновлення її цілей, змісту, зміни технологій																			

II блок Когнітивно-пізнавальний компонент

Анкета визначення рівня сформованості когнітивно-пізнавального блоку сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей в закладах вищої освіти

Оцініть за 5-бальною системою наведені твердження за значущістю для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості твердження, 5 балів – максимальній

№ з/п	Організаційний елемент	Бали
1.	Володію навичками організації і проведення ділових або рольових ігор з учнями під час проходження педагогічної практики і/або одногрупниками на занятті	1 2 3 4 5
2.	Умію організовувати різні види позаурочної діяльності учнів і/або одногрупників	1 2 3 4 5
3.	Умію передбачати деякі організаційні проблеми, які перешкоджають безперебійній роботі класу і застосовувати заходи з їх запобігання	1 2 3 4 5
4.	Умію самостійно виявляти і вирішувати організаційні проблеми, які заважають викладанню предмета і звичайної діяльності групи в класі	1 2 3 4 5
5.	Умію самостійно вирішувати проблемні педагогічні ситуації під час проходження педагогічної практики або на занятті	1 2 3 4 5
	Конструкторський елемент	
6.	Добре вмію робити презентації з гуманітарних і професійних дисциплін	1 2 3 4 5
7.	Упевнено застосовую інформаційні технології в процесі підготовки до заняття і під час нього	1 2 3 4 5

8.	Умію самостійно створювати свої варіанти навчальної інформації, наочних дидактичних посібників, конспектів лекцій, контрольних текстів, тестів на перевірку знань та ін. учнів	1 2 3 4 5
9.	Умію створювати повчальні відеоролики	1 2 3 4 5
10.	Умію самостійно конструювати урок	1 2 3 4 5
11.	Конструюю урок з опорою на формування компетентностей з урахуванням нових вимог державного стандарту	1 2 3 4 5
	Дослідницький елемент	1 2 3 4 5
12.	Умію писати наукові тези (статті) з професійнопедагогічної тематики	1 2 3 4 5
13.	Володію навичками підготовки доповіді (реферату, есе) на різну тематику	1 2 3 4 5
14.	Володію сучасними методами і способами пошуку, збирання й оброблення інформації	1 2 3 4 5
15.	Володію навичками порівняльного аналізу в роботі над професійно-педагогічними темами дослідження	1 2 3 4 5
16.	Умію критично оцінити інформацію з професійнопедагогічної і гуманітарної тематики, знайденої в Інтернеті або науковій літературі	1 2 3 4 5
17.	Умію робити власні висновки і висловлювати думку щодо професійно-педагогічної і гуманітарної тематики на занятті	1 2 3 4 5
	Здоров'язберігаючий елемент	
18.	Знаю норми гігієни і стежу за тим, щоб їх дотримувалися учні	1 2 3 4 5
19.	Можу визначити самопочуття учнів і/або однокласників і вжити певних заходів	1 2 3 4 5
20.	Умію проводити «фізкультхвилинки» з учнями під час проходження педагогічної практики і/або однокласниками на занятті	1 2 3 4 5
21.	Регулярно займаюся спортом, відвідую спортивні секції (басейн, фітнес) у вільний від навчання час	1 2 3 4 5
22.	Веду здоровий спосіб життя	1 2 3 4 5
23.	Знаю, які зробити дії, щоб зберегти життя і здоров'я учнів під час екстремальних ситуацій (пожежа, аварія, повінь та ін.)	1 2 3 4 5
	Поведінковий елемент	
24.	Завжди проявляю ввічливість і шанобливе ставлення до партнерів зі спілкування	1 2 3 4 5
25.	Враховую в спілкуванні відмітні культурні особливості співрозмовників	1 2 3 4 5
26.	Знайомий(а) з традиціями і нормами соціальної поведінки основних народів, що мешкають в моєму регіоні	1 2 3 4 5
27.	Намагаюся вивчити особливості духовної і побутової культури народів, що мешкають у моєму регіоні	1 2 3 4 5
28.	Маю культуру мовлення і транслюю тим, хто її вивчає, однокласникам і педагогам	1 2 3 4 5
29.	Терпляче ставлюся до учнів, які повільно засвоюють матеріал, не дозволяю собі підвищувати голос і грубити їм	1 2 3 4 5
30.	Умію ввічливо, але строго відповісти на грубі нешанобливі репліки в мою адресу	1 2 3 4 5

5	Здатність сформулювати у студентів під час педагогічної практики уміння і навички самозахисту, дбайливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я оточення																			
6	Здатність забезпечувати додержання дисципліни (на педагогічній практиці)																			
7	Здатність забезпечувати додержання техніки безпеки																			

Карта оцінки рівня сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей в закладах вищої освіти

Оцініть себе за 10-бальною шкалою на скільки ви знаєте і володієте наступними знаннями, уміннями, навичками

	Елементи культури мовлення: поведінковий елемент	Бали																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10									
1	Знання про культуру мовлення, ідеях гуманізму																			
2	Здатність мати культуру мовлення і транслювати її																			
3	Здатність бути толерантним до інших культур, думок, суджень																			
4	Знання джерел, причин, видів і способів вирішення конфліктів																			
5	Фактологічні знання особливостей спілкування, залежно від статті, вікових і індивідуальних особливостей студентів/учнів, знання ролей і ролевих очікувань у спілкуванні																			
6	Знання про етичні принципи спілкування і здатність їх додержуватися в різних ситуаціях																			

III блок Комунікативно-інформаційний компонент

Анкета визначення рівня сформованості професійно-мовленнєвої компетентності студентів економічних спеціальностей в закладах вищої освіти

Оцініть за 5-бальною системою наведені твердження за значимістю для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості твердження, 5 балів – максимальній. Цифру обведіть кружечком

№ з/п	Комунікативний та інформаційний елементи	
1.	Володію навичками публічних виступів з доповіддю (рефератом, есе) з різних тем	1 2 3 4 5
2.	Умію колективно взаємодіяти при рішенні комунікативнопрофесійних завдань	1 2 3 4 5
3.	Вибираю стиль спілкування залежно від соціальної ситуації й оточення	1 2 3 4 5
4.	Ефективно працюю в гурті при підготовці до занять	1 2 3 4 5
5.	Не відчуваю емоційного бар'єру при здійсненні комунікації	1 2 3 4 5
6.	На занятті прагну відповідати на питання вчителя (викладача), висловлювати свої думки	1 2 3 4 5
7.	Мені легко вдається висловити свою думку під час обговорення професійно-педагогічних і гуманітарних тем	1 2 3 4 5
8.	Виразити думки письмово, відповідаючи на професійнопедагогічні та гуманітарні питання, вдається мені легше, ніж під час усної відповіді	1 2 3 4 5

Додаток В